

ГОЛОС
ДЕРЖАВНИКА

1

9

4

7

ГОЛОС
ДЕРЖАВНИКА

На правах рукопису

З м і с т.

1. З думок Гетьмана Павла Скоропадського. I-XV.
2. А. Куциноський. Присяга 1918р. 1-5.
3. Державний чин Гетьмана Воїсї України.
Факти з історії державного будівництва
в Україні 1918р. 5-17.
4. А. Малярецький. Павло Скоропадський-Геть-
ман Воїсї України. Біографічний нарис в
перекладі та з переднім словом А. Куци-
носького. 18-38.
5. Державний провід і військо. 38-50.

- II -

З думок Гетьмана Павла Скоропадського.

"Політика України буде вестися на демократичних основах і в дусі скріплення державної самостійности".

|З промови на святі відкриття Укр.Клубу в Києві 19.V.1918 р.

"Мій уряд вестиме демократичну й національну політику і доложить усіх сил, щоб укріпити самостійність України".

|З другої промови на тому ж святі|.

"Ми вживаємо всіх заходів, щоб селянське трудове населення не переносило всіх труднощів переходового часу... Ми розуміємо стан справи й разом з міністрами працюємо до самого ранку, стараємось скоріш скласти закони... Аграрний закон провадиться, великі маєтки ділитимуться, але треба перевести це не відразу й не безглуздо, памятаючи, що все багатство України в землі. Згадайте, що нам потрібна фабрична діяльність, через що треба відноситись з великою обережністю до поділу великих заводських маєтків. Говорять серед народу, що землі не дадуть. Це неправда: закон розробляється, але не можна його відразу видати, не рахуючись з історичним та юридичним боком питання. Великих маєтків більше не буде, землю передасться хліборобському населенню, але в кількості не більше 25 десятин в одні руки, причім купівля землі одною особою в різних місцях також не дозволена... Уряд сам буде ділити між безземельних земельні запаси. Тільки треба пам'ятати, що для всіх землі не вистарчить, а тому треба підняти промисловість краю. Україна не має своєї текстильної промисловости. Треба всіма силами піднести нашу промисловість і заснувати по всій Україні кооперативи, що значно поліпшить й життя Рідного Краю".

|З промови на прийомі делегації хліборобів 21.VI.1918 р.|

"Панове вчителі! Більше ніж 250 років минуло від того часу, коли Україна з'єдналась переяславською умовою з Московщиною, як рівна з рівною.

Весь час об'єднаного життя України з Московщиною можна назвати тяжким 250 літнім ярмом національної неволі

українського народу. На протязі цього довгого часу московська політика помосковлення і централізму зробила те, що український нарід забув, хто він і чиї ми діти. Дійшло, навіть, до того, що більшість синів України соромилась назвати себе Українцями, вживати свою рідну мову, уважаючи її за мову мужицьку, навіть носити свої національні прізвища. Після загально-російської революції, коли пута централізму були назавжди розбиті, коли український нарід зміг виявити своє національно-державне обличчя, - державну владу на Україні захопили темні невідповідальні люде, котрі не вміли або не хотіли, або просто державним безладдям бажали доказати неможливість існування незалежної України.

Коли утопійність політики цих людей досить виявилась, коли український нарід переконався в потребі міцної влади, яка змогла б забезпечити українському народові вільний розвиток його духових культурних сил, - я, як вірний син України примушений був послухати голосу народу та свого серця й узяти всю державну владу в свої руки. Прохаю пам'ятати, що не задля себе взяв я цей важкий тягар, а задля користи українського народу. Я висловлююсь так: "не про себе турбуюсь я, а про те, щоб жила Вільна й Незалежна Самостійна Україна". Народні потреби мені добре відомі і я пороблю всі заходи, щоб створити краще його життя. Вас же, панове, прохаю, коли розідетеся на свої посади, прикласти весь свій розум і любов до Неньки-України на те, щоб підняти рідну національну школу як найвище, розуміючи, що тільки освіта допоможе народові використати ті багатства, котрі сховані як в нас самих, так і у всій Українській Державі і що тільки вона допоможе народові вийти на кращий, спокійний і рівний шлях життя.

Крім того прохаю вас, панове, вжити всіх заходів, щоб розтолкувати мало освіченому народові про нині існуючу державу і розкрити народові очі на тих, хто в неспокої і людським хвилюванні бачить свою власну користь.

Прохаю пам'ятати, що я не той, хто багато обіцяв й нічого не дав, а той, хто працює мовчки, маючи своєю метою тільки щастя народу, українського народу.

Єдиній, незалежній, вільній Україні слава!"

|З промови на прийомі учителів 29. червня 1918-р. |

"Я гадаю, що наша Православна Церква, що одночасно з Українською Державою вийшла на вільний шлях життя, стане близько до свого народу й поведе його по тому шляху віри й правди, по якому вели його славні, великі духом владки: Петро Могила й інші, бо всі ми добре знаємо, наскільки ще нерозвятий наш нарід і скільки ще прийдеться положити сил і розуму, працюючи на цьому полі, але я певний, що духовенство буде широ провадити культуру, любов до Рідного Краю і віру серед українського народу.

І я гадаю, що розквіт православної віри, розквіт духовенства буде хутко йти у нас на Україні, бо кождий з нас розуміє, що розквіт національного духовенства, це розквіт вільної Української Держави, що спирається від малого до великого на сильних духом, окутаних любов'ю до віри й Рідного Краю. Бажаючи повного і вільного розвитку православної віри та духовенства, я хочу, щоб всі діла української церкви рішались тут у нас, на Україні, і тоді тільки будуть корисні наслідки і вашої праці і бажань народу".

|З промови на другій сесії Українського Церковного Собору 6. липня 1918 р. |

"Здається, що де-хто вважає мене в Німеччині за реакціонера й переконаного прихильника федерації з Великоросією. І те, і друге невірне. Я смію запевнити, що моя програма й демократичні вимоги цієї програми йдуть, навіть, далі, ніж у панів Шейдеманів і Давидів. Я не думаю, щоб вони почали здійснювати й довели до такої далеко йдучої земельної реформи, як це я хочу зробити, і як це мені вдасться. Я не бажаю тільки скасувати право власності на землю, як це зробив попередній уряд в III Універсалі, і держуся тієї думки, що кожна реформа повинна переводитися в порядку та спокою. Моя Батьківщина не повинна стати ґрунтом для соціалістичних експериментів.

Так само неправдива думка, буцім то я хочу перетворити Україну знову в частину колишньої російської держави. Не будучи шовіністом я є українцем з походження і по своїх поглядах... Можливо, що в майбутньому настане тісніший

економічний зв'язок з Росією, але це питання дальшого розвитку подій, яких ніхто передбачити не може. Але й тоді Україна не перестане бути цілком Самостійною, Вільною й Незалежною Державою".

|З розмови Гетьмана з співробітником газети " Berliner Tageblatt " д-ром Л.Ледерером. |

"... особливе значіння для відродження України полягає в справі установаження її кордонів, особливо південного і таким чином, у володінню Кримом... Окрім того, володіючи південним берегом Криму, Україна одержала б такі природні порти, як Севастопіль і Теодозія. Без Криму Україна була б від Чорного моря відтята... Україна без Криму стати сильною державою не могла б і особливо з економічного боку була б несильною. Так ненатурально одрізана від моря мусила б Україна обов'язково збільшувати стремління до захоплення цього морського побережжя, а разом з тим повстали б загострені відносини з тією державою, котрій би було передано посідання Кримом. Тим більше, що було б з етнографічного боку неоправданим заснування планованої татарської держави, бо татари складають не більше 14% кримського населення.

З питанням прилучення Криму тісно зв'язане питання про Чорноморський Флот... Для України позбавлення її цього флоту було б болючим ударом, що вразив би почуття національної гордості цілого Українського Народу.."

|З в'яснення погляду Гетьмана на справу Криму й фльоти німецькому послові 10. травня 1918 р. |

"31. серпня 1918 р. Гетьман прийняв делегацію від полку "Січових Стрільців" у складі полк. Коновальця, старшин Кучабського, Матчака, Мелника. Устами цих старшин Січові Стрільці склали на руки Пана Гетьмана заяву, що вони всі готові послужити Українській Державі, не жаліючи для неї нічого, що вони свідомі своїх обов'язків, які тепер приймають на себе, впевнені в цьому, що завдання свої виконать й надій, на них покладених не заведуть.

Відповідаючи на це Гетьман сказав, що справу організа-

ції полку Січових Стрільців він вважає дуже важливою, так як він сподівається, що цей полк буде одною з перших справжніх збройних, вповні бездатних одиниць, на які буде можна покладатись, що його дуже тішить праця біля утворення цього полку, що так готовий служити Україні і так широко й отверто звертається до нього з цією заявою. Пан Гетьман підкреслив, що він дуже уважно ставиться до долі українців-галичан на Україні. Йому добре відомо, як дорогі для них ідеї української державности й незалежности, скільки терпінь і турбот перенесли вони за ці свої мрії, як дружно і одностайно ставали вони зі зброєю в руках в її обороні, не жалючі крови й життя. Цих внеслих почувань і змагань він не може оцінити і він приложить всіх своїх старань, щоби всі галичане змогли й надалі лишитись тут на Україні, де їхні сили й здібності так потрібні і їхнє співробітництво при державному будівництві таке цінне".
|З "Вісника" ч.37.ст.520.|

"Історичні хвилі боротьби України за свою незалежність і державність завжди виносили на арену цієї боротьби кращих синів України... Бажаючи закріпити за собою цю волю і незалежність України, кращі кола українського громадянства, спираючись на стародавні традиції предків наших запорожців, знову викинули гасло козаччини й почали гуртуватись.

Під цю хвилю національного руху я був обібраний Військовим Отаманом Славного Вільного Козацького Війська, що під час боротьби з ворогами України широко й отверто йшло на бік з ними. Загинувши в цій боротьбі козаки придбали вічну славу лицарів і достойних правнуків своїх прадідів. Бачучи ширість козаків, їхню національну свідомість, я не раз звертав увагу тодішнього уряду на те, що козацтво, яке стихійно шириться по Україні, може стати при державній допомозі сталою армією для своєї Вітчизни, але Центральна Рада поставилась вороже до нашого національного руху і замість підтримати нас, козаків утискала, де тільки могла і в своїй рідній стороні ми, нащадки великого козацького стану і вірні сини свого краю, були пасинками в ній.

Але я твердо й непохитно стояв на своїй меті будування великої козацької України й її національного війська, що тільки одно може бути її оборонцем. Я широко вірив і вірю, що дорогі мому серцю козаки не будуть зрадниками своєї Вітчизни і що дух козацький не вмре в їхнім козацьким тілі.

І ось тепер, коли я став Гетьманом Усієї України, я вирішив прийняти всі заходи до того, щоб козащина, в яку увійде цвіт української людности, стане дійсно провідником національної ідеї і великим кадром майбутньої Української Армії".

|З відручного листа Гетьмана до Військового Міністра з 2. червня 1918 р. |

"Ми Гетьман Усієї України та Військ Козацьких Універсалом цим Нашим ознайомлюємо всіх тих, кому про це відати належить, а особливо Державний Сенат, Раду Міністрів і всі урядові інституції Держави Української, що визнали Ми за благо для зміцнення сили Держави Української Напрі відродити Козацтво по всіх місцях його історичного існування на Україні, покладаючись в основі його відродження на ті козацько-лицарські традиції, які донесла нам історія наша з доби минулої боротьби козацької України за свою долю.....

Вас же, козаки - нащадки славних лицарів запорожців, Ми закликаємо з честю носити даровані Нами козацькі жупани й добре дбати про те, аби соромом і ганьбою не вкрити їх і клейнодів козацьких і тих великих славних сторінок нашої історії, якими ми досі пишались. Бажаю щастя і успіху в великій і важливій праці на долю й щастя України, рідному Мені і всій Україні славному Козацтву і прошу благословення Всемогучого Бога на всіх вірних синів України - щирих козаків.

Хай тіни великих предків наших дадуть всім нам міць і силу правдиво й чесно виконати те завдання, що тепер стоїть перед Нами й Державою Українською.

Дан року від Різдва Христового 1918 жовтня 16. в столярному місті Держави Української - Києві

Гетьман Усієї України та Військ Козацьких

Павло Скоропадський.

"... Панове професори! В Ваші руки передає правитель-ство вищу освіту української молоді, цього цвіту всього на-шого народу. В цій великій справі, я певен, Ви будете керму-ватись широкими гуманними цілями, пам"ятаючи, що наука єсть всесвітнє надання всього людського генія, всієї людської культури. Отже тому не повинно бути на цьому полі місця для вузької національної нетерпимости... Всі здобутки люд-ської думки по всіх галузях науки мають бути прийняті Ва-ми і перетворені в горнилі національної свідомости укра-їнського народу...

Панове студенти! Закликаючи Вас до праці, я вважаю своїм обов"язком зазначити одно важне питання: наша деба єсть добою великих соціяльних реформ. Але ми бачимо також, як ці ідеї, коли їх фальшиво зрозуміти, ведуть до нечуваних страхіть, до руїни культури та цивілізації, до повного зни-щення свободи особи. Тільки на основах науки, на основах державности та принципі індивідуальної свободи - можливий соціяльний поступ людськості. Твердо вірю, що в стінах цьо-го університету Ви станете на цих основах і, вступивши в життя, Ви зробитеь оборонцями законности й справжньої сво-боди особи і діяльність Ваша послужить для проквітаня та добробуту народу українського й нашої дорогої України".
|З промови на урочистому відкритті Укр. Держ. Університету в Києві 6. жовтня 1918 р. |

"Високоповажаний Федоре Андрійовичу!

Напрямок політики Вашого кабінету, що поставив собі ме-тою затвердження на Україні сильної влади, закономірности, збудування могутньої, Незалежної Української Держави на міц-них національно-демократичних основах, вповні відповідає мо-їм поглядам і стремлінням...

Разом з тим, я нахожу необхідним відмітити, що не дивля-чись на всю цю виключно напружену працю, деякі питання пер-ш-степенної державної важливости все ще потребують при-кладання особливих зусиль з боку уряду.

Першим питанням в цій області являється невідповідаючий

в деяких випадках підбір осіб, призначених на посади по міністерству внутрішніх справ, недостатність згоди, а іноді, навіть протиречивість їх вчинків на місцях з намірами і цілями центрального уряду.

Не могу поставити цього в вину міністерству, бо вповні зрозуміло; як важко зробити відповідний підбір осіб за сучасних умов. Але я надаю цьому питанню особливо важливе значіння. Необхідно мати на місці людей твердих і рішучих, але стільки ж необхідно, щоб люде ці працювали вповні відповідно до духу і напрямку державної програми.

Другим питанням являється те, що основа наміченої мною аграрної реформи до цього часу майже невідома в широких кругах населення, толкується ними неправильно, чим утворюється дуже сприятливий ґрунт для самої злочинної агітації.

Третім питанням являється організація продовольчої справи і боротьба з спекуляцією. В цьому відношенні досягнені урядом за минулі місяці результати не можна признати досить задовольняючими. Між тим нелад в цій області викликає сильне незадоволення серед маси населення.

Врешті самим серйозним питанням являється відсутність до цього часу належного освідомлення широких мас населення з діяльністю уряду, з його цілями і стремліннями. З огляду на це все плідотворна, направлена на добробут українського народу діяльність, що проїнята стремлінням до збудування Самостійної, Незалежної України, зостається невідомою, не тільки масі селянства, але, навіть, міському населенню. Мало того, на цьому ґрунті виникає запекла і не зустрічаюча повинного відпору агітація проти нині існуючого уряду.

Я глибоко переконаний, що Ви, глибокоповажаний Федоре Андрієвичу й поважані Ваші співробітники міністри допоможете мені поконати як перераховані мною вище труднощі, так і ті перешкоди, що стоять перед нами та які треба побідити на шляху осягнення загальної нашої великої задачі: збудування на здорових національно-демократичних основах Української Держави могутньої, Самостійної і Незалежної.

Приношу Вам запевнення в глибокім моїм поважанні і щирім відданні Вам

Павло Скоропадський."

[З відручного листа на ім'я Голови Ради Міністрів Лизогуба від 8. липня 1918 р.]

"Високоповажаний Федоре Андрієвичу!

Після утворення Сенату, після відкриття першого Українського Університету, після оповіщення закону про організацію армії й загальну військову повинність, про міське і земське самоврядування й цілого ряду інших законів, можна вважати, що перший період будівництва Української Держави близиться до свого кінця. На цій підставі я думаю, що вже настав час приступити до вироблення закону, що має завершити нашу планомірну працю по будівництву державности, а саме до вироблення закону про вибори до Державного Мойму.

Я прохаю Вас приступити до виконання цієї справи і подати мені Ваші міркування, в якому напрямку і на яких основах гадаєте Ви цей законопроект скласти і скільки часу візьме його вироблення.

Прийміть запевнення в моїм глибоким поважанні і щирім відданні Вам

Павло Скоропадський."

|Лист на ім'я прем'єр-міністра Лизогуба під 15 жовтня 1918. |

"Прадавня окраїна Української Землі, волость св. Володимира Великого і Короля Данила Галицького переживає цього року сумні події...

Зразком не лиш немудрої державної політики, але й прикладом скрайньої некультурности вважати треба акцію польського уряду на Холмщині й Підляшшю, що переходить сумно до історії під назвою "ревіндикаційної"... Втішно привітати те шляхетне становище Українців греко-католицького віроісповідання, що в ім'я оборони української національної єдності братерсько підтримали холмських і підляшських земляків у їхній боротьбі за віру. Мудрий лист митрополита Андрія Шептицького виявляє зараз великого й шляхетного духа цього князя Галицької Церкви...

Відчуваю враз із усіма Українцями всі народні терпіння й смутки і вважаю, що в цей суворий час, що переживаємо, чин Українців повинен бути спрямований на сторожу всеукраїнської честі й гідности, на оборону українського імені й українських прав до життя.

Як християнин не можу бути байдужим... Я закликаю всіх українців зрозуміти вагу моменту і вагу гасла: "За віру предків" і повсякчасно і на кожному місці виступати спільно в оборону святих почувань України.

Я разом з православними українцями в Німеччині вже звернувся до Православного Собору в Сремських Карловцях з закликом "підняти голос в оборону zagrożеного з боку польського шовінізму Православія". Ми йдемо далі. Ми не допустимо, щоб суспільна європейська думка станула осторонь байдужо цих подій у Польщі. Ми мусимо добитися того, щоб європейський культурний світ не тільки осудив вчинки польської влади на Холмщині, Підляшші... а став чинно в оборону пригноблених...

Вірю, що суцільна проба, що приходить ся переживати західнім українцям тільки зміцнить нашого національного й християнського духа і тільки прискорить час загального визволення України.

Павло Скоропадський.

|З відозви ЯВП Гетьмана до гетьманців і українського громадянства з 5.Х.1938 р.|

"О. Август Волошин, посол Ревай, Др. Брацайко, редактор Ключурак, Іван Гриць.

Вам, народнім провідникам і Всенародній Раді Карпатської України засилаю гарячі бажання успішних рішень і чину для забезпечення свободного розвитку Карпатської України. Хай Ваша одностайність відверне мадярсько-польську небезпеку поневолення і приведе до забезпечення повноти прав Карпатській Україні.

Павло Скоропадський."

|Привітальна телеграма до Ужгороду|

"З великим сумом прочитав я Гіздвяне Послання Високопреосвященнішого Митрополита Анастасія, Предсідника Синоду Православної Церкви закордоном з дня 25. грудня 1938 р....

Ми гадали, що аргументи про користолобство, про продажність українців, уже належать до перестарілих і, коли раніше всякий натяк на самостійність України пояснювався німецькою інтригою, то нині тими аргументами жонґлюють тільки вороги.

Щож до наших вярхів, гадали ми, що вони тягом багатьох

літ усеж могли переконатись, що український визвольний рух є наслідком глибокого духовного відродження українських мас, що усвідомили собі свою окремішність і, коли ще не довершений цей процес серед усіх українців, то це не значить, що його нема; ми гадали, що єрархи наочно могли переконатись, що ця свідомість власної окремішности все більше й більше, з року в рік сміливіше сягає до народніх глибин.

Блаженної пам'яті митрополит Антоній, будучи нашим духовним Провідником, призначений до нас, в Україну, помімо бажання українців, не розумів часто, як великорос, нас - українців. Усеж завдяки властивому йому державному способу мислення, він ніколи офіційно проти українства не виступав і, навіть, намагався привернути історичні особливості українського православ'я, а не обмосковлювати його. В політичні справи України він не вмішувався. Митрополит Анастасій пішов іншим шляхом. Він заявляє в своєму Посланні, що Україна не має права на окреме існування, що українського народу взагалі немає, що кожен, хто говорить про самостійність України є людиною засліпленою "вузькими політичними пристрастями і користолюбними міркуваннями".

Не існує для нього історії України, не цікавлять його тисячі й тисячі людей, що загинули в боротьбі за самостійність України. Всім історичним фактам він дає тенденційне, зовсім не відповідаюче дійсності пояснення...

Ми в ім'я тогож Православ'я, в ім'я неосквернення його, в ім'я того, щоб наші релігійні православні ідеали залишалися на цій же височині, на якій були й досі, в ім'я збереження миру, рішуче й різко протестуємо проти всього, що було висказане митрополитом Анастасієм .... відносно України і Українців.

Не в справу митрополита Анастасія входить в розрішування політичних питань, не в його справу вирішати, чи українці мають право бути господарями в своїй хаті, чи ні.

Лише з поваги до високого звання митрополита Анастасія не відповідаю свого погляду з приводу того, що митрополит без усякої причини, не маючи ніяких даних, не беручи під увагу дійсності, ображає, понижує й погрожує братовбивчою війною своїм духовним синам, єдиним гріхом яких є лиш те, що вони люблять свою Батьківщину і хочуть здійснити своє законне право бути нарешті самими собою і мати можливість жити на тривких основах

свої власної культури, на рідній землі, в своїй Державі.

Я певен, що всі православні українці, у яких в душі ще не вирвано релігії їх предків і які не одірвались духом від українського народу, цілковито поділяють враз зі мною те обурення, що нас охоплює при читанню Різдвяного Послання з дня 25. грудня 1938 р.

Ванзее, 18.2.1939. Павло Скоропадський."

з слова ЯВП Гетьмана до гетьманців і всіх православних українців з приводу Різдвяного Послання Митрополита Анастасія.

"Ніколи українство ще не переживало таких розчарувань і ніколи краща частина українства так не шукала чесного, справжнього авторитету для того, щоб йому всією душею підпорядкуватися.

Ми, українці, повинні переглянути спокійно, безбоязно наші способи діяння, особливо в ділянці нашої внутрішньої і зовнішньої пропаганди, що, їх досі вживала більшість українських угруповань (я звичайно звертався тут лише до чесних, вільних українських людей, а не до тих запродавців, які кажуть те, що їм наказано розповіджувати серед нас їх невідомим для нас проводом і часто навіть нашими кровними ворогами).

Ми повинні багато питань собі з'ясувати й поставити все на належне місце!

Так, для нас усіх, наприклад, не повинно бути - "Україна понад усе!" -

Ні! - у нас понад усім - Бог, Він всемогутній, Він для нас - понад усе, а вже потім Україна, а далі ми всі.

Без Бога, без вищих ідеалів у нас не буде й України!

Далі - ми знаємо ціну нашій молоді, добре відчуваємо, що за нею будучність нашої Батьківщини, але розподіл, як у декого, на "молодь - цінність", а "старі - нікчемність", ми не визнаємо.

Ми вважаємо за правильний поділ людей на "розумних, освічених, волевих, людей чину" і на "дурних, слабих, нечинних", незалежно від того, чи вони старі, чи вони молоді.

До молоді ми повинні ставитися з безконечною, але розумною любов'ю. Ми, старі, за неї відповідаємо перед історією.

Ми не повинні тримати її на задвірку, навпаки - треба її видвигати, але хай і молодь знає своє місце, бо те, що доводиться тепер часто бачити, до добра не доведе.

Ми не можемо інакше як з огидою відноситися до тих людей, які затрокують душу української молоді розповсюдженням серед неї аморальних принципів.

Все можна пробачити, але смородливий наскок на душу нашої молоді це злочин, що його жодний чесний українець не має права обійти мовчанкою, а повинен словом і чином, всіма силами осуджувати.

А, наприклад, оце перекреслювання історії України й зачинання її лише від себе, ніби то до нас нічого не було, ніби то можна державну хату будувати без підвалин, ось так безпосередньо на піску!

Ми кажемо: - "ідіть енергійно вперед, але заховуйте свято все те, що є цінного в нашому рідному старому".

Треба пам'ятати, що чужинці позбавляли нас волі у власній хаті тоді, коли ми самі втрачували свою внутрішню національну єдність та починали самопоборювання та самовирізування.

Немає чого, Панове, обвинувачувати чужинців; здебільша ми самі винні, винна наша внутрішня незгода, сварня та колотеча, бо це дає можливість ріжним ворожим силам нас нашими ж власними руками нищити та представляти перед світом, як нездібний до самостійного життя та нікчемний нарід.

І тільки наша єдність дасть нам змогу витримати тиск зовнішнього світу на нас та рівночасно змусить той чужий світ ставитися до нас з повагою.

Звертаючися до тих членів Громади, які не є одночасно гетьманцями, скажу: "Ви, високоповажані Пані й Панове, знаєте, що я стою на чолі Гетьманського Руху. Я щасливий, що обравши мене, Громада, очевидно, вірить в мою об'єктивність в тому розумінні, що для мене, хоч ясно цінний всякий переконаний ідейний енергійний гетьманець, але це ще не значить, що я не припускаю, що люди інших поглядів можуть бути цінними для нашої Української справи; для мене і для наших всіх чільних Гетьманців важно лише одно, щоб людина була порядна й щоб вона не лише словами, а на ділі, в міру своїх сил, працювала

для нашої Української справи. У нас така людина буде завжди користуватися великою повагою, іншими словами - Гетьманці готові співпрацювати зі всякими інакше думарчими людьми, аби лише ці люди мали моральні устої й бажали б добра Україні й Українцям."

|З промови Гетьмана на З'їзді делегатів Укр. Громади в Німеччині 22 вересня 1940 р. |

"Ми проживаємо час, коли ревуть гармати, падають великі держави, але повстануть і нові. Час надзвичайний, час тяжкий і відповідальний. Тяжкий тому, що наш Народ, скутий чужими формами, чужою організаційною сіткою, йде не за голосом свого генія і своїх славних війовничих предків, а за наказом чужих зверхників. Та Рівночасно це повний значіння час, що ховає в собі можливості і для нашого народу.

Я так відчуваю... Ми стоїмо перед великим іспитом. Мій досвід, моя непохитна віра в Українську справу й моя любов до нашої Землі й до її Синів накладають на мене обов'язок забрати сьогодні голос.

Народи, що їх провідники чи кандидати на них не вміють завжди, всюди й за кожної ситуації панамі-лицарями бути, - такі народи не мають права на вільне життя.

Народи, що їх провідники не мають відчуття національної гордості, можуть бути тільки знаряддям для інших.

Народи, що їх провідники стають тінями чужих панів, луною чужих слів і відблиском чужої слави, скочуться безповоротно у прірву небуття.

Завтра належатиме відважним і гордим, але одночасно чистим серцем і духом своїм.

Україна встане й дужою буде, коли вона супроти зовнішнього світу, супроти зовнішнього тиску, супроти зовнішнього розкладу поставить з одного боку свою сталеву єдність, єдність ліцлх своїх синів, де б вони не були, а з другого - не паде духом і збереже свою національну честь, які б не були тяжкі умовили для її існування.

Бо єдність тоді тільки варта чогось, коли вона на Гокий закон, на закон лицарський та на закон нашої Матері-Землі

опера, коли слова "зрада", "чвара" та "наймит" будуть із словянка тої єдності-спільноти раз і на все викреслені.

Перші два закони відомі, третій закон каже про вірність заповітам предків наших, що Землю нашу українську понад усе любили та рясно її кровю своєю скропили, себто каже він про Традицію.

Ми, українці, маємо завжди йти своєю власною дорогою, Українською; дорогою вікової творчості, узгляdnвши, ясна річ чужий досвід на полі техніки, соціальних та культурних досягнень. Ось у цьому найвищий вияв українського державницького націоналізму - схоронити своє власне національне обличчя за найтяжчих часів, схоронити свою власну українську душу, а не в порожнечі дешевих, хоч може й ефективних слів...

Ті чи інші історично-політичні ситуації залежавь єе від нас, але використати їх якнайліше - це залежить виключно від нас самих. Виятково сприятливу конюнктуру для нас 1917 року ми самі поховали з кінцем Гетьманської Держави 1918 року.

Хай же День сьогоднішній, перший День Української Гетьманської Держави 1918 року буде пригадкою не тільки для гетьманців, але й для всіх українців доброї волі, що неможна в обличчі ворога, що став уже над кордоном, що вже зачаївся з отруєю в руці всередині нашого національного тіла, робити переворот, міняти форму державного керування.

Хай приклад, новітній приклад Сербії ще більше змусить над цим застановитися...

Хай дальший наш гіркий досвід, що потому прийшов для нашого народу, буде останнім для нас гірким досвідом!

Нема тут правих і винуватих. Є тут недосвідчені й нерозважні. Наші очі мають бути звернені вперед!"

[З промови Гетьмана на сходинах СТД в Берліні в нагоди 23 річниці відновлення Гетьманської Держави 1918 р.]

П р и с я г а 1918 року.

Було колись.....

Чудовий, ясний, осінній ранок у Києві на Звіринці... Золоті маківки Святої Лаври горять і сяють на сонці. В долині - Дніпро виблискує сріблястою стьождкою та у ранішній імлі губиться десь там далеко, в чарівних просторах, де вже синіє рідна Полтавщина. Лиса Гора своїми садками на узбіччях переливається різкішними барвами від зеленої соковитої аж до золотої багряної...

А на Звіринці, на майдані перед новим, світлим будинком Української Інструкторської Школи Старшин особливо рухливо. Сонце радісно, мов весняне, обливає це місце своїми ще щедрими проміннями та тим ще дужче підтримує піднесений настрій...

Всі сотні старшин в святочних парадних одностроях вишикувались при зброї: очікують урочистого церемоніялу присяги на вірність Українській Державі і Ясновельможному Пану Гетьману Усієї України.

...."Струнко! Панове старшина!" - дзвінко залунала команда Начальника Школи Генерального Штабу Генерала Максимова і весь рух магічно припинився і все враз завмерло...

Підійжджає в авті Військовий Міністер Української Держави Генерал Рогоза... Бадьоро, якимось особливо легко, як то умів Генерал Максимів, по козацькому стукнув, дзенькнув острогами перед міністром, блиснув своєю чудовою, найкращою на всю нашу школу срібно-золотою кривою прадідівською шаблєю і струнко, до замилювання, красно рапортує...

Ось пан міністер зі своїм почотом вже обходить наші лави, сотню за сотнею, здоровить! а старшинство голосно, широко відповідає: "Слава Україні - Гетьманові Слава!"...

А навколо - море голів: веселий, святочний натовп цивільної публіки з привабливими яскравими барвами народніх одягів перемішався з зеленявими мундирами сердюків, що примаршували з близьких касарень подивитись на урочистість.

..."до молитви! Шапки геть!" - ¹ ми вже слухаємо проповіді нашого пан-отця Юрія Желченка. ¹ Він же був в школі і

¹ Пізніше Скви́рського єпископа Укр. Автокеф. Правосл. Церкви.

професором української літератури, а тепер в світлосяючих великодних ризах вже своєю поставою чарував очі. Милим, душевним та чітким голосом, ширим рідною мовою вітає нас з наближенням великого менту святої присяги...

... "З широких просторів рідної землі злетілись Ви, неначе орлята, в Київ, щоб тут злутуватись у найвищій свідомості любови до своєї нещки України, щоб приготувитись до найсвятішого завдання закріпити, зміцнити, а коли прийдеться, то й оборонити свій край і нарід від віковічного ворога-москаля червоного, чорного чи білого... Тепер Ви, піднесені в своїй національній свідомості та підвищені у військовій науці, розійдетесь знову по всій Україні, щоб творити ту першу силу й найголовнішу, без якої ні охорона, ні боротьба за те щастя, що ми тепер маємо - Вільну Українську Державу - є немислимі. Лише своя сила - своє військо зможе утримати свою волю і свій лад у своїй хаті... Ви покликані ту силу творити. Помолімось же, щоб Господь Бог Вас поблагословив на тее святе діло: вірно служити Гетьману Всієї України, служити всій широкій Україні від Карпат аж до Кавказу, на честь собі і на вічну славу нащадкам Вашим!..."

Це був зміст його натхнених слів...

Не одне козацьке серце переживало ті слова, не одна щира голова приймала їх за свої. Вся Кадра стояла, мов зачарована тим ясним голосом, тою милою мовою, ширим, глибоким словом свого пан-отця золотустого патріота...

Але ось зачався урочистий молебень. Співав свій чудивий старшинський хор під орудою Сотника Афонського, вся відправа відбувалася в живій українській мові. І здавалося тоді мені, що з тими святими словами молитов у рідній мові переривалося послідне павутиння, що невидимим шитвом ще звязувало мене молодого українського старшину зі мною ж бувшим ще недавно перед тим офіцером російської армії...

Національне відродження вже раніше мене охопило і обновило, переродило мою душу, як і кожного тоді українця, в родині котрого ще згадувалися старовинні українські національні традиції в побуті і звичаях, де ще жевріло своє національне "я", де ще, хоч інтуїтивно, відчувалася своя відрубна від

11 Пізніше диригента знаменитого церковного хору в Парижі.

московської культура, де не рвався зв'язок із селом, резервуаром всього свого природнього, самобутнього... Але прадідівська віра, що вже встигла віками набрати російської мовної форми, а з нею поступово й глибших впливів російської надвлади, була тим найконсервативнішим цементом, який ще сковував душу й тримав її при російській минувшині...

І ось, чим глибше я вслухувався в ті рідні слова святих молитов, так тепер чарівно й тепло зрозумілих, чим ближче надходили хвилини історичної присяги, тим дужче ця мимовільна психічна залежність і зв'язок з минувшиною рвалася в моїй душі, відходила в безповоротне забуття... Я всею істотою відчував і усвідомлював в ті хвилини, що коли, навіть, з Богом вже говоримо своєю мовою, то ми справді робимося уже дійсно вільним народом, незалежним і в психіці від Росії, робимося синами дійсно вільної України, України, яка вже стає на порозі перед великим історичним, епохальним іспитом на своє нове, незалежне державне буття...

І ось після 1654 року не з власної волі забута українська присяга, лише через 264 роки за наказом Гетьмана Павла Скоропадського з 20. липня 1918 року військовій офіції української армії й флоту відроджена, знову Божим іменем і Його святою Правдою, проголошує, що козацька нація воскресла, а ми її сини в святому імені клянемося у вірності Українській державі й Тому, хто в силу нашої самобутньої і віками освяченої історичної традиції булаву Гетьманську взяв до рук...

Пан-отець казав присягу, а ми слово в слово урочисто й голосно, твердо за ним присягали, два персти правої руки піднесли до неба...

Слова першої, після стількох віків присяги новій Українській державі та Персоніфікаторові ідеї Маєстату й Суверенності трепетно торкали наші серця, та карбувалися в незабутній пам'яті:

... "Обіцюю і присягаю Всемогучим Богом і Святим Євангелієм, що буду служити, не жаліючи свого життя, вірно, щиро аж до останньої краплі крові Українській державі і Ясновельможному Панові Гетьманові, Верховному Вождеві Української Армії!"...

Незабутні хвилини!...

Найвищі морально-релігійні почуття обов'язку перед Латьківщиною і її Сувереном!...

Найвище піднесення сумління й почуття відповідальности за Україну і Гетьмана перед Богом і Нацією!...

Над нами вітав дух давнини. Між нами були тіні наших славних предків, їхні вірність і відданість воскресали в нас... Ми в віках зливались з ними.

Урочисто, з завмиранням серця, але твердим кроком, ладом зі зброєю в руці підходили ми потім до Св.Хреста і Св.Євангелія та поцілунком їх, а потім українського шовкового прапора а також і підписом іменної листи під текстом присяги скріплювали ми своє слово чести й християнської совісти служити вірно своєму Гетьманові й Українській Державі до кінця свого життя....

Кінчився церемоніял присяги...

Знову залунала команда, оркестра заграла марші на мотиви боєвих козацьких пісень і сотня за сотнею старшини почали проходити урочистим парад-маршем перед нашим генералітетом - почесними гостями. А той парад-марш Начальник Школи наказав проходити з рушницями "на руку" в поготівлі до бою, багнетами вперед себе, похід півзворотом лівим плечем вперед та ще й розгорнутою широкою лавою рівною, як по нитці та ще й скорим, бадьорим кроком... Якаж бо то була урочиста краса! Яке задоволення, які гордощі сповнювали тих Українців, що прийшли подивитися на своє добірне старшинство!

Цей парад-марш зробив таке вражіння на публіку, що вона не вгаваючи виголошувала: "Слава, слава, слава!" і всякими способами, як лиш могла в своїм захопленню, іноді просто в шаленім екстазі оплесками вітала нас. А лави сердюцтва аж зривалися з своєї стриманої, військової, достойної постави і раз по раз вибухали буревіями окликів слави на честь нам - новозродженому старшинству армії Української Держави.

Серце тоді билось радісно, аж не вискочило, якесь особливе щастя клекотіло в душі...

Слава Україні! Слава її Гетьману! - володіло тоді всіма нами.

В годину, як прийшли чорні дні української руїни, ворогами нашими віковічними викликаної, багато з нас ту присягу свято і свідомо до кінця дотримали, багато тоді впало в одвертих

боях в листопаді й грудні 1918 року,¹¹ а інші свої вірні голови склали за вірність Гетьманові і молодій Українській Державі щось пізніше з вини і німсти одвічних українських руйнівників нерозумних.

Вічна пам'ять славним!

Вони віддали життя в боротьбі з невідомими | хоч і згали себе свідомими | за Українську Державу. Нехай їх слава смерті оуде святим прикладом дальшим борцям за Українську Державу!

Сотник Ант. Кушанський.

Державний Чин Гетьмана Всієї України .

1918 р.

Факти з історії державного будівництва в Україні 1918 р.

"Лише майбутність покаже, що нами зроблено й чого ми варті". | З наказу Воєнного Міністра Армії Української держави 1918 р. Ч.:7051.

29.квітня 1918 року.

Україна стає Українською Гетьманською Державою. Всеукраїнський З'їзд Хліборобів у Києві в складі 6432 уповноважених представників од 8 українських губерній обирає нащадка старого Гетьманського Роду України Павла Скоропадського Гетьманом Всієї України. Грамота Гетьмана Всієї України до всього Українського Народу проголошує розпуск Української Центральної Ради й Ради Народніх Міністрів, вибори до Державного Союзу, відновлення приватної власности на землю, забезпечення прав українського робітництва, повну свободу приватного підприємства та ініціатииви в торгівлі і промисловості. Закон про Гетьманську Владу,

¹¹ При цій нагоді для увіковічення пам'яті, слави й чести їх імен згадує генерала Олександровича та найближчих своїх однополчан 47 піш. Кременчуцького полку Укр. Гетьманської Армії: Сотника С. Ободинського та хорунжих Б. Мойсіяху й Дярагана. Упали вони тоді в бій за Гетьмана під Лордом.

оголошений в законах про тимчасовий державний устрій України, передав всю владу внутрішнього управління виключно до рук ЯВР. Гетьмана в межах усієї Української Держави. Гетьман затверджує закони й без його затвердження ніякий закон не має сили. Гетьман призначає та звільняє Голову Ради Міністрів і Міністрів. Гетьман керує всіма зовнішніми зносинами Української Держави, є Головним Отаманом усіх Збройних Сил Української Держави на суші, на морі і в повітрі, оголошує війну й заключає мир та умови з закордонними державами. Дальші пункти про Гетьманську владу, встановлюють права та обов'язки українських козаків і громадян, привертають усі народні та козацькі вільности, визначають порядок законодавства й державного правління. Закони про тимчасовий державний устрій України мають зберігати свою силу до виборання Державного Союму й відкриття його діяльності. Тимчасовим Гетьман утворює новий національний Уряд Гетьманської України на чолі з М. Устимовичем.

3. травня.

Призначення першого Уряду Української Гетьманської Держави - Ради Міністрів на чолі з Ф. А. Лизогубом. Рада Міністрів складається з Голови Ради Міністрів і 15 Міністрів: зовнішніх справ, внутрішніх справ, воєнного, юстиції, фінансів, торгу й промисловости, хліборобства, праці, шляхів, освіти, здоров'я, харчових справ та ісповідань, державного контролера й державного секретаря. До виборання державного Союму вся власть творити лад в Україні, видавати закони й правити належить до Ради Міністрів.

9. травня - 14 грудня.

вмискучий розвиток української національної культури:

10 червня відкриття курсів українознавства для вчителів; 22 липня - 5 серпня утворення українських національних нижчих шкіл; 2 серпня - заснування Українського Національного Архіву, Бібліотеки, музею та Галерії в Києві, а згодом утворення Української Національної Опери, Українського Національного та Державного Драматичного Театру, Української Державної Капелі й Державного Симфонічного Оркестра в Києві, вироблення проєкту пам'ятника Тарасові Шевченкові в Києві; 17 серпня - заснування українських державних університетів у Києві та Кам'янці й приватного в Полтаві; 23 серпня - організація дошкільного виховання й поза-

шкільної освіти в Україні; з початком 1918-19 шкільного року відкриття 50 нових українських державних середніх шкіл; 16 пересня - українізація Київського, Харківського та Одеського університетів, Київської Політехніки та інших вищих шкіл в Україні.

10. травня.

Заява Гетьманського Уряду. Уряд міцно проводитиме в життя ідею всестороннього розвитку української національної культури, забезпечення прав української мови й зміцнення всіх форм української державности. Головне завдання Уряду - зміцнити в Україні державний лад і в умовах спокою повного та справжньої волі довести країну до хвилі свикання народнього представництва, що висловить справжню волю Українського Народу щодо будівництва державного ладу в Україні. Уряд збереже загальний демократичний характер органів земського та мійського самоврядування з потрібними змінами в порядку виборів для правильного впорядкування місцевого господарства. Уряд змагатиме шляхом земельної реформи до створення в Україні здорового й сильного, забезпеченого землею, селянства, як підстави народнього добробуту, до збільшення сільсько-господарської продукції й підвищення хліборобської культури як основи народнього господарства України. Уряд підтримуватиме справедливі домагання українського робітництва і домагання розвитку професійного життя. Уряд дбатиме за привернення порядку в краю, зміцнення влади й утворення нормальних і культурних умов державного правління та господарства.

13. травня.

Утворення Державної Варти для охорони ладу й порядку в Українській Державі.

20. травня.

Затвердження плану шлюзування Дніпрових порогів для використання їх водяної сили в економічному господарстві України.

23. травня - 3. листопада.

Російсько-Українська Мирова Конференція в Києві.

25. травня.

Розповсюдження чинности Української Державної Влади на територію Сіверщини [Гомель], прилучену до Української Держави із

стратегічних причин.

2. червня.

Урочисте визнання Української Гетьманської Держави Німеччиною та Австро-Угорщиною.

7. червня.

Зєднання прилучених до України повітів Мінської губернії в окрему округу.

12. червня.

ЯВГГетьман ратифікує Берестейський Мирний Договір між Україною й Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією та Туреччиною, що, між іншим, включає в склад Української Держави Холмщину й Підляшша. Того ж дня підписано Київський тимчасовий договір між Україною та Росією про припинення ворожих дій.

14. червня.

Закон про право продажу й купівлі землі змагає до справедливого розподілу земельних багатств України, до забезпечення всього кліборобського населення землею й до створення дрібного й середнього, але здорового та сильного землеволодіння. Право продажу землі нічим не обмежується, право купівлі землі обмежується розміром 25-ти десятин на одного землевласника.

21. червня.

Встановлення дипломатичних зносин з Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією, Туреччиною й Румунією, а згодом із Швейцарією, Фінляндією, Польщею, Швецією, Норвегією, Данією, Францією, Англією та Америкою.

2. липня.

Закон про українське громадянство проголошує організацію Української Нації на основах національної свідомости й почуття територіяльної приналежності всіх мешканців Української Землі.

4. липня.

Встановлення консульських зносин з Росією, а згодом з Італією, Іспанією, Грецією, Персією та Грузією.

8. липня.

Утворення Державного Сенату, як вищої державної установи в справах суду та управління. Державний Сенат є найвищим хорони-

телем і захистником закону в Українській Державі й складається з Президента Державного Сенату, державного прокурора й 3 прокурорів та 58 сенаторів. Державний Сенат оголошує до загального відома всі закони й накази Уряду, слідкуючи за законністю їх видання.

19. липня.

Статут Православної Церкви в Україні проголошує автономію Церкви, як перший крок до майбутньої її автокефалії.

16. липня.

Статут Штабу ЯВШГетьмана. Штаб ЯВШГетьмана завідує справами Гетьмана, як Голови Держави й складається з Начальника Штабу, що є водночас Командиром Гетьманської Головної Квартири, з осіо біля Гетьмана-Бунчукових Товаришів при Гетьмані Всієї України, Генеральних Старшин для Доручень, Гетьманських Осаулів та Секретарів, - з Власної ЯВШГетьмана Канцелярії, з Военної Канцелярії ЯВШГетьмана, з Канцелярії Гетьманського Команданта з Гетьманською Вартою й з Канцелярії Гетьманського Інтенданта.

17. липня.

Реорганізація Военного Міністерства на основі досвіду Світової Війни в напрямі централізації управління всіми збройними силами Української Держави.

24. липня.

Введення загальної, обов'язкової, військової повинності, як підстави організації Збройних сил Української Держави. Початок комплектування Української Армії.

Протест України проти анулювання Австро-Угорщиною таємного договору про поділ Галичини та злуку її з Буковиною в одній український край в складі Австро-Угорщини.

27. липня.

наказ ЯВШГетьмана Ч.:366 Армії Української Держави:
ЯВШГетьман наказав:

Повідомити про те, що Він був радий дзвідатись про принесення урочистої обітвиці [присяги] на вірність Українській Державі й ЯВШГетьманові чинами Военного Міністерства та Окремої Сердицької Дивізії.

Цар Гетьман глибоко певний того, що чини Армії своєю обітви-

цею забезпечили свій зв'язок із Українською Державою й виявили своє щире бажання чесно й вірно служити нашому дорогому Рідному Краєві.

Пан Гетьман вірить, що армія, чужа всякої політики, явиться заставом будучої сили й величі України.

Його мрія - дати щастя краєві на здорових основах історичного відродження й утворюючи Державу, Бін має надію, що міцна, здорова й дисциплінована армія, вихована на вірі в будучу міць і велич краю, дасть можливість спокійно працювати всім працівникам на полі будівництва Держави й покладе межу всяким заходам пошкодити виконання державних завдань з боку тих, хто чинить замах на вільність і цілість Української Держави.

29. липня.

Затвердження плану забудови погрознік земель м. Києва, як передумови до майбутньої величної розбудови столиці Української Держави.

31. липня.

Закон про облік населення Української Держави впорядковує реєстри руху населення та акти громадського стану, що має важливе значення для справи української державної статистики.

1. серпня.

Закон про верховне управління Українською Державою, виданий в розвиток закону про Гетьманську Владу, проголошує: В разі тяжкої недуги або смерті Гетьмана або при його виїзді поза межі Української Держави, Верховне управління Українською Державою тимчасово аж до відужання або нового Гетьмана в порядку, що його має встановити окремий закон, належить до Колегії Верховних Правителів Української Держави в складі Голови, визначеного заздалегідь Гетьманом і 2 Членів, обраних Державним Сенатом і Радою Міністрів.

Виділення міст Києва, Одеси й Миколаєва в окремі отаманства. На чолі адміністрації цих міст стоять Столичні та Міські Отамани.

5. серпня.

Організація громадських робіт з метою боротьби з безробіттям і соціальної та економічної відбудови України.

8 серпня.

Договір про встановлення дружніх відносин між Україною й Доном.

9 серпня.

Статут Державної Варти. Державна Варта складається з 9 губерніяльних і 3 міських інспекцій та 16 повітових управлінь. Від неї вона охороною громадської безпеки та порядку й доглядом за виконанням законів.

10 серпня.

Подія Української Держави щодо місцевого управління на 8 губерній - Київщина, Волинь |Литомир|, Поділля |Вінниця|, Херсонщина |Одеса|, Чернигівщина, Полтавщина, Харківщина й Січеславщина - та 99 повітів. На чолі адміністрації в губернії стоїть Губерніяльний Староста, в повіті - Повітовий Староста.

Утворення Державного Банку для розвитку грошового обороту, фінансової допомоги державній торгівлі, промисловості й сільському господарству в Україні та забезпечення грошової системи Української Держави.

14 серпня.

Приєднання прилучених до України повітів Могилівської губ. до Чернигівщини та повітів Курської й Воронізької губ. до Чернигівщини й Харківщини.

Статут про Військо Сердюків Української Держави. Військо Сердюків, складаючи Окрему Сердюцьку Дивізію, творить Гетьманську Гвардію.

15 серпня - 5 жовтня.

Гетьманський Уряд нотифікує російсько-українській мирній конференції в Києві встановлення державного кордону України з Росією по межі від Вигонівського Озера на заході до району Новохоперська на сході.

23 серпня.

Утворення Державного Земельного Банку для сприяння укріпленню дрібного й середнього землеволодіння та піднесенню продукції сільського господарства.

30 серпня.

Закон про організацію Державного Контроля, як найвищої державної установи для ревізії фінансово господарства Ук-

раїни.

Статут Кордонної Охорони. Кордонна Охорона складається з 9 бригад, що поділяються на прикордонні одряди й застави. Вона веде охороною державних кордонів й стеженням за прикордонною смугою.

1 вересня.

Відкриття Державного Сенату.

3 - 17 вересня.

Подорож ЯВПГетьмана до Берліна скріпляє дружні відносини між Німеччиною та Україною і впливає на корисне для України вирішення цілого ряду справ з обсягу зовнішньої та внутрішньої політики.

7 вересня.

Закон про порядок розгляду справ між працедавцями та робітниками змагає до замирення класової ворожнечі та впорядкування соціальних відносин в Україні. Всі конфлікти в справах праці вирішує Держава в згодному поступованню між обома сторонами.

16 вересня.

Закон про земське самоврядування. Кожна губернія та повіт творить окреме земство для порядкування справами місцевого господарства на основах самоврядування.

1 жовтня.

Порозуміння України з Кримом про злуку Криму з Україною на основі автономії Криму в складі Української Держави.

2 жовтня.

Закон про міське самоврядування. Новим статутом громадського управління міст має керуватись 178 міст в Україні.

11 жовтня.

Закон про організацію Української Армії. Українська Армія складається з: 8 армійських корпусів у складі 16 піхотних дивізій та 1 окремої піхотної бригади [разом 66 піхотних полків], 8 важких гарматних бригад, 16 легких гарматних бригад, 8 саперних батальйонів, 17 саперних сотень, 8 звязкових дивізіонів, 17 звязкових сотень, 8 залізничних куренів, 8 самохідних колон та 8 панцерних дивізіонів. В склад армії входить окремо: 1 Окрема Сердюцька Дивізія, 1 Окрема Запорозька Дивізія та 1 Козацька Стрілецька Дивізія [разом 12 піхотних полків, 2 кіннотні полки, 1 кіннотна сотня, 3 гарматні полки, 1 саперний

полк і 2 саперні сотні|, 1 Окремий Чорноморський Козацький Кіп, 1 Окремий Загін Низових Козаків, 1 Окремий Загін Січових Стрільців, 1 Вартовий піхотний полк, 1 Старшинський Охочекомонний піхотний полк, 4 кіннотні дивізії та 1 окрема кіннотна бригада |разом 20 кіннотних полків|, 1 Булавний кіннотний полк, 4 Запасні кіннотні полки, 1 окрема Отаманська кіннотна сотня, 3 окремі гарматні бригади, 2 понтонні ку-рени, 1 залізнична бригада, 213 інтендантських валок, 11 са-нітарних одрядів, 20 комендантських сотень, 4 місцеві брига-ди, 108 вартових сотень.

Українська Флота складається з 1 Чорноморської флоти в складі 1 дивізії броненосців, 1 дивізії торпедовців, 1 диві-зії підводних човнів, 1 бригади крейсерів, 1 одряду мінонос-ців, 1 одряду тралерів, 1 одряду гарматних човнів, 1 одряду вартових кораблів, 1 Окремого Одряду Чорного Моря й 3 флоти-лій. В склад флоти входять окремо Дніпровська флотилія та 6 берегових гарматних дивізіонів.

Українська Авіація складається з 3 авіаційних груп, 1 о-кремої важкої авіаційної ескадрилі, 1 окремої морської авія-ційної ескадрилі, 8 авіаційних дивізіонів, 1 Окремого Укра-їнського авіаційного одряду та 8 повітроплавних одрядів. В склад авіації входять окремо 4 протиповітряні гарматні полки.

16 жовтня.

Універсал ЯВПГетьмана відновлює Українське Козацтво по всіх місцях його історичного існування в Україні. Українські козаки, будучи громадянами Української Держави, творять окре-мий традиційний стан України. Крім звичайних громадянських обов'язків, мають вони почесний обов'язок забезпечення держав-ности України. Маючи військову організацію творять вони вку-пі Українське Козацьке Військо. Головним Отаманом Козацьких Військ є ЯВПГетьман. Козацьке Військо складається з 8 кошів та 116 полків.

20 жовтня.

Закон про найом помешкань уводить охорону наймачів перед визиском з боку дсмовласників.

24 жовтня.

Реконструкція Гетьманського Уряду. Ідучи назустріч бажан-ням опозиції, ЯВПГетьман уводить до Ради Міністрів кількох чле-

нів, запропонованих Українським Національним Союзом.

26 жовтня.

Договір України з Румунією. Відмова Гетьманського Уряду визнати за Румунією право на Бесарабію.

29 жовтня.

В Грамоті до Українського Народу ЯВПГетьман оголошує підсумки першого півроку праці Гетьманського Уряду. Він оповіщає: "В області внутрішнього життя край Наш Уряд видав ряд законів, що кладуть міцну основу для майбутньої державности України. Було видано закони про громадянство Української Держави, про встановлення Державного Сенату, про заснування двох українських університетів, вироблено законопроекти про утворення Української Академії Наук і Мистецтв; видано було закони, що кладуть міцну основу для створення своєї армії, флоти та авіації, поліпшено становище всіх працівників судового відомства, народних учителів і духовенства; видано закони про порядок виборів у земські міські установи, заведено Державний Земельний Банк і за цей час видано більш 400 інших законодавчих актів, що їх метою являлось упорядкування політичного та економічного стану України. Наслідки всіх цих заходів незабаром виявились у загальному підвищенні економічного й культурного добробуту краю, що являється головною запорукою тривалости самої Держави".

"За ці шість місяців великою працею обраного Нами Уряду, що працював за нашими вказівками, зроблено дуже багато для зміцнення нашої Держави, як самостійної та незалежної Держави. Наше міжнародне становище, як суверенної держави, було визнане союзними державами й тепер дістає своє затвердження від нейтральних держав."

ЯВПГетьман заповідає далі здійснення незабаром земельної реформи, вжиття заходів для розвитку в Україні промисловости й вироблення закону про Державний Сойм.

5 листопада.

Затвердження плану розбудови Київського залізничного вузла, як певного етапу на шляху до розвитку Української столиці.

8 листопада.

Статут Військової Повинности. Військова повинність є загальна та обовязкова для всіх громадян Української Держави.

полк і 2 саперні сотні|, 1 Окремий Чорноморський Козацький Кіп, 1 Окремий Загін Низових Козаків, 1 Окремий Загін Січових Стрільців, 1 Вартовий піхотний полк, 1 Старшинський Охо-чекомонний піхотний полк, 4 кіннотні дивізії та 1 окрема кіннотна бригада |разом 20 кіннотних полків|,, 1 Булавний кіннотний полк, 4 Запасні кіннотні полки, 1 окрема Отаманська кіннотна сотня, 3 окремі гарматні бригади, 2 понтонні ку-рені, 1 залізнична бригада, 213 інтендантських валок, 11 са-нітарних одрядів, 20 комендантських сотень, 4 місцеві брига-ди, 108 вартових сотень.

Українська Флота складається з 1 Чорноморської флоти в складі 1 дивізії броненосців, 1 дивізії торпедовців, 1 диві-зії підводних човнів, 1 бригади крейсерів, 1 одряду мінонос-ців, 1 одряду тралерів, 1 одряду гарматних човнів, 1 одряду вартових кораблів, 1 Окремого Одряду Чорного Моря й 3 флоти-лій. В склад флоти входять окремо Дніпровська флотилія та 6 берегових гарматних дивізіонів.

Українська Авіація складається з 3 авіаційних груп, 1 о-кремої важкої авіаційної ескадрилі, 1 окремої морської авіа-ційної ескадрилі, 8 авіаційних дивізіонів, 1 Окремого Укра-їнського авіаційного одряду та 8 повітроплавних одрядів. В склад авіації входять окремо 4 протиповітряні гарматні полки.

16 жовтня.

Універсал ЯВПГетьмана відновлює Українське Козацтво по всіх місцях його історичного існування в Україні. Українські козаки, будучи громадянами Української Держави, творять окре-мий традиційний стан України. Крім звичайних громадянських обов'язків, мають вони почесний обов'язок забезпечення держав-ности України. Маючи військову організацію творять вони вку-пі Українське Козацьке Військо. Головним Отаманом Козацьких Військ є ЯВПГетьман. Козацьке Військо складається з 8 кошів та 116 полків.

20 жовтня.

Закон про найом помешкань уводить охорону наймачів перед визиском з боку домовласників.

24 жовтня.

Реконструкція Гетьманського Уряду. Ідучи назустріч бажан-ням опозиції, ЯВПГетьман уводить до Ради Міністрів кількох чле-

нів, запропонованих Українським Національним Союзом.

26 жовтня.

Договір України з Румунією. Відмова Гетьманського Уряду визнати за Румунією право на Бесарабію.

29 жовтня.

В Грамоті до Українського Народу ЯВПГетьман оголошує підсумки першого півроку праці Гетьманського Уряду. Він оповіщає: "В області внутрішнього життя краю Наш Уряд видав ряд законів, що кладуть міцну основу для майбутньої державности України. Було видано закони про громадянство Української Держави, про встановлення Державного Сенату, про заснування двох українських університетів, вироблено законопроекти про утворення Української Академії Наук і Мистецтв; видано було закони, що кладуть міцну основу для створення своєї армії, флоти та авіації, поліпшено становище всіх працівників судового відомства, народних учителів і духовенства; видано закони про порядок виборів у земські міські установи, заведено Державний Земельний Банк і за цей час видано більш 400 інших законодавчих актів, що їх метою являлось упорядкування політичного та економічного стану України. Наслідки всіх цих заходів незабаром виявились у загальному підвищенні економічного й культурного добробуту краю, що являється головною запорукою тривалости самої Держави".

"За ці шість місяців великою працею обраного Ними Уряду, що працював за нашими вказівками, зроблено дуже багато для зміцнення нашої Держави, як самостійної та незалежної Держави. Наше міжнародне становище, як суверенної держави, було визнане союзними державами й тепер дістає своє затвердження від нейтральних держав."

ЯВПГетьман заповідає далі здійснення незабаром земельної реформи, вжиття заходів для розвитку в Україні промисловости й вироблення закону про державний Сойм.

5 листопада.

Затвердження плану розбудови Київського залізничного вузла, як певного етапу на шляху до розвитку Української столиці.

8 листопада.

Статут Військової Повинности. Військова повинність є загальною та обов'язковою для всіх громадян Української Держави.

Збройні сили Української Держави складаються з постійного війська та народного резерву. Постійне військо складається з сухопутних, морських та повітряних сил. Сухопутні сили складаються з армії, що комплектується щорічними призовами громадян з усієї території Української Держави й запасу армії, що служить для приведення війська в повний склад і складається з громадян, звільнених з дійсної служби та зачислених до запасу підчас призову. Морські сили складаються з флоти й запасу флоти, повітряні сили - з авіації й запасу авіації. Народний резерв призивається тільки в випадках необхідності підчас війни. Призовний вік - 19 років з призову й 17 років - охотником. Строки дійсної служби: в піхоті й гарматі - 2 роки, в кінноті, технічних і панцерних військах, флоті та авіації - 3 роки. Загальний строк служби в запасі - до 38 року, а в народному резерві - до 45 року життя. Учебні збори в запасі - в 3 строки до 6 тижнів кожний. Пільги й відстрочки по відбуванню військової повинності допускаються по фізичних хобах, родинному становищу, освіті й по зв'язках та роду занять.

10 листопада.

Грамота ЯВП Гетьмана до всіх громадян України заповідає скликання незабаром Державного Союму.

12 листопада.

Міністр віросповідань О. Лотоцький в імені Уряду Гетьманської Держави на засіданні Церковного Собору подав основні засади: В самостійній Державі має бути 1 самостійна Церква. В своїх відносинах до інших церков Українська Церква має бути автокефальною під головуванням київського митрополита та в канонічному зв'язку з іншими самостійними церквами.

14 листопада.

Призначення Уряду С. Н. Гербея, ЯВП Гетьман, позбавлений після державних переворотів у Німеччині та Австро-Угорщині піддержки з боку центральних держав та мобілізуючи сили для оборони України проти большевиків, за вимогою переможних держав-антант, що обіцяли Україні підтримку, проголосує теоретичну федерацію України з майбутньою, зараз неіснуючою, не большевицькою Росією, як вільний з вільним та рівний з рівним.

Заснування Української Академії Наук у Києві, як найвищої наукової установи України.

15 листопада.

Гетьманський Уряд проголошує програму своєї діяльності: збереження й зміцнення державного ладу в Україні, забезпечення її від анархії та комунізму, вибори до Державного Союму на демократичних основах, земельна реформа, охорона й поліпшення умов праці, скасування хлібної монополії.

Анархічний бунт Окремого Загону Січових Стрільців у Білій Церкві, розагітованого повстанчою Директорією, обраною опозиційним Українським Національним Союзом у порозумінні з більшовиками 13 листопада 1918 р., викликає збройне повстання проти власної держави. Наказ ЯВП Гетьмана Армії Української Держави про оборону України.

Включення Холмищини |Берестя| з її 11 повітами в склад Української Держави.

16 листопада.

Договір про встановлення дружніх відносин між Україною та Кубаню.

19 листопада.

Грамота ЯВП Гетьмана закликає хліборобів України до створення власної збройної сили для оборони Держави.

21 листопада.

Статут Пожежної Сторожі. Пожежна Сторожа Земська, міська та сільська відав боротьбу з пожежами та іншими стихійними явищами.

30 листопада.

Закон про сільське самоврядування. Кожне село творить окрему сільську громаду. Декілька сіл та хуторів з'єднується в волості, що їх разом 19089 в Україні.

Утворення 2 округ - Полісся |Мозир| і Гаврії |Херсон| з 6 повітів. На чолі адміністрації в окрузі стоїть Окружний Староста.

Утворення Воєнної Академії.

7 грудня.

Оголошено закон про вибори народнього представництва України - Державного Союму. Державний Союм має складатися з 251 депутатів, що з них 219 вибирають села й міста |Київ висилає 7 депутатів, Одеса - 6, Харків 4, Січеслав - 3|. Для виборів уся

Україна поділяється на виборчі округи, що з них кожна висилає одного депутата. До Державного Союму належить ухвали по всіх предметах законодавства й вищого державного управління.

14 грудня.

Упадок Української Гетьманської Держави є найголовнішим причьном цілковитого занепаду Української Державности ХХ віку.

що за неї далі змагаються українці в особі своїх найкращих, непокірних ворогові синів в краю та гордих вигнанців за Ідею на скитальщині.

Відійшов ВІН від нас невшанований так, як того заслужив.

Тому перешкодили не лише громи бомбувань, гуркіт гармат та клекіт кулеметів, до яких ВІН примушений був лише приглядатись і прислухуватись, хоч був вояком тілом і душею, бо війна не ведася за Українську Державу... Не вшанували ЙОГО відходу в далеку путь тому, що не всі зрозуміли ЙОГО. Не всі українці, навіть, знали ЙОГО і тепер ще не знають, хто то був ГЕТЬМАН ПАВЛО СКОРОПАДСЬКИЙ.

Чому перед НИМ свого часу парадували чужоземні армія і морська флота?

Чому столиця чужої держави на ЙОГО честь омаялась нашими жовтоблакитними прапорами, ЙОГО в своїх мурах витавчи?

Чому чужоземні послы ЙОМУ віддавали засвідчення узнання очолюваної НИМ нашої відродженої Держави?

Чому, навіть, нова совітська Росія мусіла вільно випустити окремим потягом ЙОГО РОДИНУ з Петербургу [Лєнінграду], не посмівши торкнути пальцем?

Чому та ж Росія примушена була признати за часу ЙОГО панування престиж Української Самостійної Держави і провадити переговори, як з незалежним сусідом?

Чому українці й чужинці за особливу честь мали і тепер мають зустрічати, пізнати, а то й гостити у себе ЧЛЕНІВ ЯСНО-ВЕЛЬМОДНОГО ЙОГО РОДУ?

Чому чужоземні міністри вікових світових імперій двері від автомобіля ЙОГО СИНОВІ ГЕТЬМАНИЧОВІ ДАНИЛОВІ відчиняли, по сходах парламентарного будинку збігаючи, коли Гетьманич подорожував в Америці й Канаді?

Чому Головний Губернатор Канади — Представник Короля Бритійської Імперії так приязно гостив кілька разів того ж ЙОГО НАСЛІДНИКА ГЕТЬМАНИЧА ДАНИЛА?

Чому так "непопулярного" персоніфікатора "непопулярної" Гетьманської Державняцької Ідеї та Його НАСЛІДНИКА величають державні мужі міжнароднього політичного світу різних, навіть протилежно наладованих між собою чужих держав?

Чому ЙОГО християнина православного обряду поховав украї-

нець-патріот-святик греко-католик, що був в тім місці в ту чорну годину і вважав то за велику честь для себе?

Чому за спокій душі ЙОГО. служать урочисті служби Божі причти різних українських церков?

.....
Великим історичним постатям належна слава й честь, а що найприкріше, зрозуміння їхніх чинів приходить звичайно після їхньої смерті...

А ми самі ж українці - багато з нас і тепер ще не знаємо ближче духовного образу нашого новітнього Гетьмана всієї України Павла Скоропадського, який невтомно працював над виборенням України для українців....

.....
Перед нами випадково збережена, хоч і пошматована і то на далекій чужині брошурка чужою мовою написана ще в 1918 році - біографічний нарис про Гетьмана Павла.

Той факт, що брошурку первісно написано в російській мові, може викликати лише одне допущення, що особу Гетьмана буде введено як характерну постать російського генерала з усіма пересічними для московського полководця рисами.

Яке ж задоволення знайде в цій праці кожний свідомий українець патріот-державник, а зокрема українець-воєнка, коли довідається з цієї просто написаної праці, що наша недавня історія мала таки одного мужа, славного лицаря-козака, знаменитого полководця, який справді заслужив був бути на чолі Української відродженої Держави і який своїм історичним чином 29.квітня 1918 року лишив слід, що не зможе зарости забуттям в прийдешніх поколіннях, а навпаки - нагадуватиме й пориватиме простувати до мети українського буття до єдиної своєї форми - природнього і традиційного Українського Гетьманату.

Сотник Антін Кушинський

Міттенвальд | Марвендельгебірге |
в листопаді 1946 р.

I. Молодий генерал.

Війна затягнулась, і замість трьох місяців, як всі чомусь передбачали, їй кінця не було видно ще й на дев'ятому. Басна, на яку так надіялось суспільство, як на час, коли по відновленню шляхів, розпочнуться рішучі бої, ще не кінчилась.

Надії на успіх серед тих, хто свідомо й невільно повинен був приймати участь у великій війні, вже слабіли.

В одній з кінних дивізій, яку було перекинута на північ, щоб стримати натиск ворога у Прибалтицькій краї, був саме такий настрій - притьмареної надії. Розкритися в причинах неуспіху було тяжко; занадто слабо були освідомлені військові частини про загальний стан ситуації і діяли лише на підставі наказів.

Як раз в період такого настрою Начальник Дивізії захворів і його мав замінити новий. Заміна начальника вже не могла принести жадних надій. В цей спосіб вже перестали вірити.

Коли по телеграфу було одержано наказ про призначення нового начальника, то вся дивізія почала готуватись як за мирного часу до прийняття будучого команданта.

В ближчому заплілі в об'єзах витягали стару зброю, нікуди не годячі сідла, переглядали рахункові книжки, в штабі хвилювались, возились з відчитністю й канцелярщиною, на передових позиціях старшини тяжко зітхали, палячи цигарки, а гусари, драгуни, улани й козаки прислухались до розмов своїх ближчих начальників, намагаючись на підставі тих розмов уявити собі обличчя будучого команданта.

Найдужче ж, розуміється, привід нового начальника торкався старшин та орундарців штабу дивізії.

Штаб дивізії в той час було розташовано в старому католицькому монастирі в містечку Цитовян. І коли сурмачі повідомили в штаб, що "іде", то старшини напружено насторожились.

І якось несподівано, швидше ніж було можна очікувати, прийшов новий начальник. Він вступив в ідальню старовинного монастиря скоріш, ніж старшини встигли залишити її для його зустрічі.

На вид це була ще молода людина з вдумливими очима на білявому обличчі та з білим хрестиком Св. Юрія на грудях. Він зразу зачарував всіх своїм дивним макіром тримати себе, зовсім при-

родньо просто. В увагу враз кидалась його відривчата розмова та рвучка енергійна хода. Ті кілька слів, які він сказав, так не підходили до способу поведження з підлеглими у попередніх начальників, що всі мимоволі переглянулись між собою, виявляючи очима радісне здивовання.

В ньому було щось чарівне.

Цей новий начальник був генерал Скоропадський.

Замість оглядин старого інвентаря, книг та інших господарських справ і майна, генерал забажав негайно їхати вперед, щоб особисто побачити стан передових позицій та розпологу вартової охорони.

Хоч він уже зробив більше сорока верстов, але відмовився від запропонованого йому чаю і зараз же після представлення йому старшин штабу направився до виходу. Подали коней. Коли ж виїхали верхи з двору монастиря, за генералом Скоропадським потягнувся довгий хвіст штабу з ординарцями і вістовими та конвоєм. Генерал на хвилину затримав коня.

- Це що таке? Чому так багато людей?

- Це Ваш конвой, Ваша Ексцеленціє - відповів начальник штабу.

- Як? Такий конвой? Та це ж ціла царська охорона! Нащо Начальнику Дивізії такий конвой?

- Для охорони, Ваша Ексцеленціє!

- Під час війни, коли кожний вояк є потрібний, я зовсім не розумію, нащо мати такий конвой!

І, давши остроги коневі, генерал полетів вперед.

Скоропадський прийняв дивізію в окопак. Він проходив їх у весь ріст, не кланявся кулям, очаровуючи тим вояків.

За кілька місяців війни вони вперше побачили свого нищого начальника-генерала наперед себе під вогнем ворога.

Від того часу ґрчався ряд упертих боїв. Це були солідні рішарчі бої, що вимагали величезного напруження від начальника.

В напрямі Шавлі одна російська піша дивізія стримувала натиск німців, треба було ослабити той натиск, турбуючи з запілля, та змагались прорвати шосе Юрбург-Шавлі, по якій провадилось постачання цих значних німецьких сил, що діяли проти російської пішої дивізії.

Третя кінна дивізія ще не переживала такого воєнного за-

хоплення й натхнення, якими її захопив молодий генерал.

Завжди спереду, він постійно появлявся там, де щось слаб-
ло, він сам врівноважував крила своїх військових частин і дос-
лівно на своїх плечах витримував бої.

На другий день же по його приїзді в дивізію верстах в
шістьнадцять на південь від її розташування стався прорив
завдяки панічному відступленню Н.кінної дивізії. З штабу
корпусу було дано наказ кинутись негайно на підтримку тої
дивізії з бригадою 3-ої кінної дивізії. Генерал Скоропадсь-
кий зараз же кинув туди одну з своїх бригад. Прибув він з
своєю бригадою на місце у свій час. Німці ще не встигли ско-
ристатись з свого успіху. Виїхавши вперед, генерал особисто
на місці швидко зорієнтувався в ситуації і дав наказ своїм
двом полкам козакам і гуварам зайняти ліс. Серед відступаю-
чих в непорядку військ кінноти й піхоти обидва генералові
полки успішно обсадили позицію. Тут Скоропадський повинен
був проявити великий воєнний талант, замінивши для ліквідації
прориву двома полками своєї кінноти фронт, що раніше займався
цілою кінною дивізією й піхотними частинами, що перед тим від-
ступили.

Здавалося, що генерал бився сам один і він весь час
скрізь устигав.....

Сонце стояло ще високо над обрієм, коли становище бою,
що завязався на місці ворожого прориву, вияснилось. Почуваючи
чиюсь непереможну волю, німці відступили, змагаючись пробитись
в інших, слабших місцях фронту.

Між тим упорядковано відступивші частини і вони знову
змогли зайняти свій фронт, а генерал Скоропадський мусів негай-
но повернутися до своєї другої бригади, що лишалася в окопах.
Донесення показували, що необхідно поспішати, між тим найкорот-
шу дорогу обстрілювалось німецьким гарматним огнем; обїздити
її значило загубити дорогий час і генерал з своєю бригадою
понісся карєром по цій дорозі під обстрілом.

Від збитої куряви, тупотіння коней та грюкоту гармат зда-
вадося, що по дорозі несеться сажений гураган. Стово куряви
допомагав ворогові встановити приціл, але не дивлячись на
стрільня, що вибухали навкруги, бригада повернулася на місце
в час і в повному порядку.

І знову розпочались бої. Здавалось, що саме щастя переслідувало цього невтомного чоловіка, що вносив, навіть у дрібниці, зовсім особливе відношення до справи.

Обід в штабі, що відбувався на скору руку, уявляв із себе вначе маленький парламент, де завязувались дискусії на різноманітні військові теми. Всі, навіть молодші старшини, заговорили. Скоропадський завжди прислухався, що каже молодь і враховував всі розумні думки й передбачення.

Весна була в розпалі, всі почували себе бадьоро як ніколи, а віра в молодого генерала окриляла всіх. Постійне бажання Скоропадського стояти ближче до справи, нехиті до зайвих формальностей, воєнно-бюрократичного листування, виводила з себе формаліста начальника штабу. Між генералом і начальником штабу відбувались смішні розмови.

Звичайно начальник штабу говорить:

-Ваша Ексцеленціє, Ви знову вперед?

-Так, вперед!

-А як же ж штаб?

-Ви поїдете зі мною!

-Та я не про себе говорю, я про штаб!

-Зрозумійте раз назавжди - трохи горячково відповідав генерал - що ми перебуваємо в стані полевої війни і мені необхідно бути спереду, щоби врахувати момент та можливі випадки. Коли перейдемо до позиційної війни, я буду більше сидіти в штабі.

-Але як же все ж таки? - продовжує нити начальник штабу вже не так рішуче.

Генерал обертається і з напричуд милим виразом обличчя оглядає старшин штабу; помітивши серед них випадкового гостя, військового кореспондента, каже своєму помішникові:

-Ви всеж таки поїдете зі мною, а штабом попросимо розпоряджатись військового кореспондента!

Це вільнодумство генерала зовсім збиває начальника штабу і він покійно іде за генералом під огонь, кулі і всякі інші неприємні несподіванки.

Таким чисто живим і життєвим відношенням до справи та незалежним положенням генерал відзначався завжди й, сам того не підозріваючи, створив собі цілий ряд наслідувачів серед найбільш

ділових старшин.

Горожанська мужність, незалежність були істотними й необхіднішими якостями командного складу в ту війну.

Однак, генерал Скоропадський своїм прикладом відкрив ще одну якість, необхідну вищому начальнику - це чесність і сумлінність. Чесність була його головною рисою й служила йому як чарівна паличка. Звичайно, коли офіційно призначену босву задачу було скінчено, начальник рахував своїм правом вмити руки й сказати: я вже зробив те, що мені наказано, або що гірше, виконуючи такий наказ формально, командант частини намагався вгадати бажання вищого начальника і під нього підроблюватись.

Генерал Скоропадський був занадто порядний чоловік, щоб підлягти такому майже встановленому шаблону.

За самих, здавалось, безвихідних обставин, коли навколо всі говорили, що вже нічим допомогти не можна, обличчя його прибирало натхненного вияву й він казав: - Ні!

Він знаходив ще десятки способів підтримати ослаблений настрій серед вояків, підбадьорити молодший командний склад й використати чесно все те, що було в його розпорядженні.

Його працездатність й невтомність були дивовижні. Бої тяглися удень і вночі, несподівано вибухали удосвіта й погасали на другу добу. Дійсно в спартанських обставинах, не маючи часу й місця для відпочинку, він завжди енергійний, бадьорий, з якимсь постійно невичерпаним джерелом доброго настрою духа, робив своє діло. Бувало, що траплялась нагода відпочити. Всі вже лягли де і як попало на підлозі і уявляють з себе море мертвих тіл, але хтось без чобіт, в одних шкарпетках бродить межі сплячими і шукає свого начальника штабу. Це Скоропадський, невгавучий робітник. Він щось згадав серед сну - якесь важливе міркування і скочив, щоб негайно його виконати.

Він не давився на вояка як на сирі масу, яка може лише беззастережно страдати й мовчки умірати. Як дійсний вождь, що думав лише про перемогу, він розумів, що вояка можна натхнути й захопити за собою тільки особистим прикладом.

Один раз, коли завязався бій, мені прийшлося бути близько до передових лав. Чомусь почувалась загальна вялість. Драгуни в півголосу перемовнялись межі собою. Коли несподівано у лісі нечаче пробігла іскра, "Генерал з нами"! - пошепки й голосно пере-

...можемо бути впевнені, що це не останній раз, коли ми зустрінемося з нашими друзями, які в цей час перебувають у таборі в Дубісі.

...давали один одному драгуни, одні їх загорілись і в голосі почулись одборі і енергійні ноти. Бачити і чути цей екстаз і піру в чоловіка такої маси людей мені прийшлося в перший раз. Багато з воєнків знімали шапки й перехрестившись добавляли: "Генерал з нами!" з таким почуттям, ніби одягали на себе тими самими словами якісь талісмани. |Подібно за листуванням А. Сумського|.

...у відмінній точці боїв за час командування Генерала Скоропадського з цим дивізієм був біл на Дубісі. Ровно чотири роки тому, після того, як кавказька бригада піхоти та кишинівський гусарський полк прорвали коло Чоргової гори, на протилежному березі р. Дубіси ліній німців і куди тепер було двигнуто уланів, щоб захопити плацдарм, що тепер утворився.

Навкруги були квітучі яблуні, зелені луки, всипані польовими квітами, а серед них групи стрільців, що своє життя покладали за здобуття гори.

Генерал Скоропадський був, як завжди, спереду. Ситуація складалася дуже тяжкою: з одного боку треба було скористатись проривом, що було здобуто такими жертвами й розширити його, а з другого треба було охоронити цю складну операцію від втручання вищого начальства, корпусного командира, від якого спалились різні накази.

Генерал зважив положення і лишився в лавах, що розташувались окісно поперець широкою долини Дубіси.

Німці, сховані меж горбами берега, вогнем з рушниць та шрапнелями прострільвали долину з боків.

Генерал з штабом сидів коло самого берега річки, навколо рвалися шрапнелі, що турбувало молодого воєнка-гвардійця, вістового генерала. Помітивши це, Скоропадський почав легко докоряти вістового, але той продовжував кланятись і морщитись при кожному вибусі.

— Що погано? То ж сам собі завинив. Захотів бути у генерала джурою. Ось і попався. Думав, що як до генерала попадеш, то вже й сховашся? Нічого, хлопче, тепер інші часи прийшли!

Не дивлячись на напружені, часом моторошні обставини, генерал таким спокійним, жартівливим тоном створював зовсім бадьорий, навіть веселий настрій.

Було відбито вже вісім контратак німців, а генерал встиг встояти від якогось десятку безглузвих розпоряджень команданта корпусу.

Цей командир корпусу була повна протилежність генералу Скоропадському: жорстокий, грубий, він не жалів як і багато російських генералів, живої сили і тратив її величезну кількість, за що піхота прозвала його "салдатовійця".

І межи світлою й ясною особою Скоропадського і "салдатовійцем" провадилась боротьба. Здавалось, молодий генерал кладе на вагу все більше й більше військових успіхів, але бридка рука з запілля, рука "салдатовійця" штовхає чашу успіху. Знову молодий невтомний лицар починає її наповнювати, оберігаючи її від тої руки, але ні!

Йому легше здобути ще й ще успіху над німцями, ніж охоронити від тої руки "салдатовійця" чашу з дорогоцінною здобичею.

Вже відбито вісім контратак, здавалось, німці збавились сил і з'являється можливість повернутися до штабу. Генерал наказав подати коней. Штаб вже в сідлах. Скоропадський ще раз оглядає поле бою і раптом на тлі яскраво-гранатового заходу по гребнях і відкосах річки побачив знову темні силуети німців, що пішли в нову контратаку. Генерал насторожився. Його вояки теж уже було встали, але... зненацька побігли назад, не витримали. Генерал, мимохіть, вилаявся. Потім, швидко зміркувавши, що його непокладний штаб з конвоєм, який здався йому в перший день таким непотрібним і урочистим, є послідня, що має він в резерві, він вихопив з піхви шаблю, махнув нею і понісся наперед свого штабу назустріч німцям і своїм воякам, що втікали... Коли він зрівнявся з своїми, він крикнув з дивним натхненням: "Дякую хлопці, за роботу!" "За мною! Вперед!"... Дзвінкий, ясний голос понісся по долині й по скалинах ріки, здригнули серця вірні своєму вождеві і несподіване "Ура!" неначе виття, рожене землею, підхоплене тепер вояками, що ринулись бігти вперед за генералом, наповнило долину. "Ура! Ура!" на честь славного вождя, на честь славного полководця.

Все перемішалось, коні й люди.

Генерал вривався в змішані лави німців, вони розгубились і почали здаватись в полон.

Дев'яту контратаку було відбито.

Ура помалу затихло і наступила повна тиша.

А в цій тиші заспівав соловейко гучно й голосно, неначе прославляючи героїв.

Після галасного бою і криків "ура" під час атаки, цей спів маленької пташки здавався невимовно чулим та красним...

Але така вже здібність генерала, що його завжди оточувало все гарне.

II. З в і д к и п р и й ш о в м о л о д и й в о ж д ь .

Мимоволі всі інтересувались питанням, звідки прийшов цей чарівний, незалежний чоловік, цей вождь і полководець.

Павло Скоропадський, потім Гетьман України, нащадок визначного Гетьмана Івана Скоропадського, вродився 3. травня 1873 року. Діточі роки свої він перебув в маєтку своїх батьків в Тростянці на Полтавщині, серед сільського вільного життя, в старовинній садибі, оточеній чудовим парком. Цей парк-напівліс, де було зібрано, здається, всі породи шпилькових та листових дерев, де протікали потічки, були джерела, поетичний парк з печерами, горбами, місце де звичайно бавився маленький Скоропадський, повинен був покласти свій відбиток на вразливу натуру хлопчика.

В старовинному будинку, де було зібрано колекції української славної давнини, портрети гетьманів та діячів України та все точилися живі розмови про минуле України, зародилася у дитини любов до її Батьківщини.

Часті подорожі з батьками за кордон значно розширили його кругогляд, розвинули спостережливість, цікавість.

На десятому році везуть Павла в Москву, де, по тодішніх традиціях шляхти, запрошують додому для його науки ряд кращих учителів і де він щорічно складає іспити за гімназійною програмою.

Маленькому аристократові де-хто з його учителів зуміли, зокрема вселити замишування до старовинної історії Греції й Риму.

Потім хлопчика віддають в науку до Пажеського корпусу. Про цей корпус у Скоропадського залишились найгірші спогади, бо це був період початків розкладу цього, колись гарного шкільного закладу.

Після корпусу Павла приділено в Кавалергардський полк. Але життя в полку не задовольняє його, він бере відпустку і їде подорожувати за кордон.

Докладно вивчили Англію, Голландію, Бельгію, Швейцарію і Німеччину, він попадає в Париж і надовго залишається там.

Вихованням Павла керувала його мати Марія з дому Миклашевська. Це була жінка з великим характером, добра, уважна, але з постійним відбитком журби. Вона пережила велике горе, втративши рано чоловіка.

Стурбована довгим перебуванням сина в Парижі, мати їде за ним. Яке ж було її здивування, коли вона знаходить його за відвідуванням музеїв, викладів в Сорбоні та в товаристві солідної молоді. Побожуючись всеж, щоб він не підпав під вплив великого міста, вона умовляє його повернутись до полку.

Юнак ставить умову для свого повернення: дозвіл матері ще на подорож в Італію, а особливо по руїнах старовинної Греції, побачити яку він мріяв ще з дитинства. Бачучи настирливість сина, мати примушена була погодитись.

І ось знову подорожування по Італії. Він відвідує всі старовинні міста й музеї. Іноді Павло залишає потяг і мандрує в бік, до невизначених в плані містечок і гірських селищ. Вивчивши Італію, він Середземним морем переїздить в Грецію.

На пароплаві молодий кавалергардський старшина, по щасливому випадку, знайомиться з колишнім лікарем султана. Той, як виявилось, чудово знає старовинну Грецію і пропонує показати її Павлові так, як не вдається обдивитись її ні одному мандрівникові, у захопленню. І ось він у Греції, про яку мріяв ще за диточих літ.

Тут він затримується, спізняється на пароплав, картка на подорож губить право платності і йому приходится купити нову картку, через що Павло, доїхавши до Царгороду, опинився без грошей. В Царгороді мешкає його приятель і в нього можна б було позичити грошей, але позичити не в в засадах юнака. Він довго бродить по місту, вигадуючи способи, як виїти з тяжких обставин, коли зненацька випадково намагає у себе в кишені замісольки забуті п'ять п'ястрів. Діставши дозвіл за ці п'ять п'ястрів довести на чердаку вугільного пароплава до Одеси, Павло влаштовується на чердаку. Його постійно кличуть то до обіду, то до вечері, але не маючи гро-

шей, він відмовляється приймати участь в спільних трапезах малочисельних подорожніх вугільника. Коли припливши до Одеси, то до пароплаву підійшов катер з жандармами та митними урядовцями. Команду й подорожніх вугільника поставили в шерег і стали викликати по відіораних раніше пасажах. Якеж було здивовання всіх, коли той, що голодає за весь переїзд, закопчений димом унак був корнетом Кавалергардського полку.

Повернувшись на службу в полк, він все своє дозволя використував на доповнення освіти читанням та вивчаючи докладно історію й життя народів щойно облічених ним країв.

В той час Павло зустрічається з стрункою красунею Олександрою Дурново. Її батько П. П. Дурново нічого спільного з російським міністром внутрішніх справ не мав. Примітка автора.

Він одружився з нею. Ця жінка стає найкращим другом чоловіка та чудовою матір'ю дітям. Скромна, чутлива, чарівна і у найвищій мірі природня, вона оділичила всі кращі риси своєї матері, з дому Кочубеїв, доброту й співчуття якої знала петербургська біднота та нужденний люд. Батько ж Олександрі передав своїй донці свій сильний характер.

Вище петроградське суспільство обвинувачувало цю багату родину за їх замкнене родинне життя та занадто, як вважалося, зайві турботи про дітей.

Вихові дітей дійсно уділяється багато уваги. Дві доньки й син кінчають гімназію.

Олександра Скоропадська вірна супутниця свого чоловіка, завжди підтримувала його в тяжкі хвили життя та була солідарна з ним у всіх його рішеннях і вчинках.

В житті Павла Скоропадського мав також великий вплив його характер. Незалежна натура, українець по походженню, нащадок Гетьмана України, Скоропадський з диточих літ любить й цінить Україну. Генерал Скоропадський за часів тяжкої реакції, за епохи лихоліття, коли царська влада з глумом ставилась до України, він лишається незалежним в двірських колах. В домі родини Скоропадських і Дурново в Петрограді панував український дух.

Вибухає японська війна. По власній ініціативі Павло Скоропадський іде в дієву армію, де командує сотнею в 2-му козацькому Читинському полку, бере участь в багатьох боях і за героїське діло отримує високу нагороду — золоту зброю.

По скінченню війни він продовжує командувати тією сотнею. З Далекого Сходу Павло Скоропадський повертається вже аж після закінчення революції в 1907 році.

Павла Скоропадського призначено флігель-адютантом [осавулом] царя. Тут він має можливість бути присутнім при докладах імператорові, а по обов'язках флігель-адютанта і сам докладає деякі термінові справи. Тут він знайомиться з державними справами в широкому масштабі управління імперією.

Але незалежний ліберальний тон молодого кавалергарда не зовсім подобається при царському дворі.

На нього дивились косо.

З часом його призначають командувати 20-им фінляндським полком в Вільманстранді. Потім його переміщено на посаду командира Ляйб-гвардії кінного полку.

Полк був на межі до упадку. Павло Скоропадський його упорядковує й підносить на належну височінь.

В цей час Павло Скоропадський розробляє докладний проєкт про необхідність вивести кавалерійські полки з Петрограду, бо в межах міста нема можливості провадити правильно навчання.

Проєкт провалюється, невдоволені ним кола знаходять його несвоєчасним.

Генерал знову весь віддається праці в полку, змагаючись піднести доручену йому військову частину на відповідну височінь.

Розпечена й інертна молодь мало цінить свого військового виховника. Але Скоропадському, завдяки природній його тактовності, щастить досягнути багато і навіть прихильності від молоді так, що за війни в Східній Пруссії цей полк, будучи в авангарді дієвої армії, ославив себе блискучим ділом під Краупішкином.

Розпечені юнаки тут вже бились як леви й умірали, як герої. За цей бій генерал Павло Скоропадський одержує найвищу нагороду за бовві заслуги й особисту хоробрість та відвагу - орден Св.Дрія.

Після цього ж його було призначено командиром гвардійської кінної бригади.

Серед аристократів юнаків, що прибули на доповнення полків гвардійської бригади, що сильно потерпіла, Павло Скоропадський не користується популярністю. Вони жаліються, що Скоропадський пос-

тійно вимагав від них праці і за час його командування не можна залишати сторожевої охорони.

Побувавши на початках своєї служби в звичайній армійській частині та порівнюючи її з теперішніми своїми гвардійськими частинами, генерал зрозумів, де є скований здоровий дух армії і його знову почало тягнути в ті армійські частини.

Ось звідки прийшов молодий генерал - цей такий єдиний серед воєнної аристократії небіжчиці царської імперії.

III. Бурхливі часи.

Війна була просторим полем, де Павло Скоропадський міг проявити у всю широту свої різноманітні здібності. У першій главі подано опис командування 3-тою дивізією. Це не були одинокі випадки з його військової служби за війни.

Після 3-тої кінної дивізії генерал дістав 5-ту армійську, а потім 1-шу гвардійську дивізію.

В 5-тій кінній дивізії генерал такий же працездібний, енергійний, сміливий до самозабуття і знову ж популярний та любимий вождь.

Раз якось він сам виконує розвідку, прорвавшись в запліля ворога. Цей випадок, що генерал зробив просто так й легко, назавжди врізався в пам'ять славетних кінних полків 5-тої дивізії.

Але ось десь в кінці січня 1917 року генерала спішно викликають в штаб армії. Він прибув до командуючого армією і той наказує йому зараз же направитись в розполог 34-го корпусу, що збунтувався й прийняти над ним командування. Генерал відправляється туди негайно.

Приїхавши рано вранці, він застав вишикувані частини, але без старшин, що розгубились і зовсім були з'юк посумнілі, втративши авторитет.

- "Старшини, на місця!" - лунав певний голос Скоропадського, і старшини йдуть на місця. Інакше не могло й бути, бо в його команді було чути таку безмежну владу, якій не можна було не підлягти.

Генерал сам слідкує, щоб сотня за сотнею йшла в окопи.

Бунт припинено.

Це був корпус, що перший ще перед революцією збунтувався і

що потім посліднім склав зброю вже після повного розпаду армії.

Приймаючи бунтуючий корпус, генерал обіждає всі довірені йому військові частини, звертає свою увагу у всі дрібниці і знову створює незалежних свідомих молодших начальників. Можна думати, що це була така його постійна сувора система. Наприклад, приїжджає генерал один раз в гарматний дивізіон.

- "Де командир? Яка ситуація?"

Така і така, - "Ваша Експеленціє!" докладає командир.

- "Маєте задачу?"

- "Так! Слухняно голошу!"

- "Можна її виконати?"

- "Ні, не можливо! Ваша Експеленціє!" - рішається доложити командир.

- "А вимогу командуючого армією?"

- "Виконати не можливо, коли виконувати чесно, приймаючи на увагу ситуацію, але, коли начальство наказує..."

- "Адютант!" - перебиває це пояснення генерал: "запишіть: вимогу командуючого армією не виконувати!"

Молодий корпусний командир, вислухавши уважно висновок муштрованого начальника, осмілюється відмінити наказ командуючого армією, бо знайшов його невідповідним до дійсних обставин.

Через день відбулася нарада начальників частин. Генерал дав можливість висловитись старшим і молодшим, весь час визначно підтримуючи думку молодших окопних начальників, зовсім навпаки тому, як було доти.

А генерал знову постійно на коні один і лише в супроводі адютанта. На коні, щоб дістатися до окопів, де завжди вештається один серед вояків.

Раз приїздить один без адютанта. Ніхто його не зустрів. Він йде вздовж лінії окопів, зупиняючись, щоб порозмовляти з вояками. Коли несподівано надібав на свого земляка, який, пізнавши Скоропадського, вигукнув:

- "Паничу, як Ви сюди попали?"

Земляк цей був садівником в маєтку генерала.

- "Та я корпусний!" відповів Скоропадський.

- "Та хіба ж можна такому великому панові доходити так близько до ворога? Йдіть геть скоріше. Спасайтесь, пане, доки

не пізно!"

- "Та що ти, що з тобою?" - старається заспокоїти його корпусний.

- "Та як же таки такому великому панові не берегти себе? А знаєте, що я Вам скажу?" - говорить він далі пошепки: "Дозвольте-взідти до Вас додому й привезти панцир, що висить у Вашому кабінеті, він хоч від куль Вас збереже!"...

Увага вояків до генерала була завжди чула і звичайно широка вдоволена усмішка на обличчі вже виявляла, що стрілець здивався або й поговорив з корпусним.

Скоропадський з стрільцями завжди вітався й дякував за службу. Про цей спосіб елементарної ввічливості звичайно забувало вище начальство.

В цей тяжкий час він був і вдень і вночі до послуг старшинства й вояків і всі враз, як старшини, так і вояки відчували в Скоропадському людину. З його приїздом підлеглі змогли знову вважати себе за людей, зрозуміли, що тепер і з їхнім поглядом будуть рахуватись і зітхнули відьніше.

Різні нові хвилювання й непорозуміння в 34-му корпусі почались значно пізніше, ніж в інших частинах фронту.

Перший раз таке непорозуміння сталося в И-полку. Скоропадський відрядив полковника перевести слідство. Слідство виявило, що після одержання першого наказу Гучкова про називання старшин при зверненні до них словом - "пане" замість - "благородіє", стрільці не добре зрозуміли наказ, але вояки понтонної сотні, що мали тут службу, розтовмачили значіння того наказу. Ці гуртові розмови вояків різних частин навели паніку на командира полку, він рішив, що то готується бунт і наробив тривоги. Коли слідство закінчилось, до понтонної сотні приїхав Скоропадський. Генерал звернувся до понтонерів:

- "Ви прийшли сюди збудувати переправу і, як бачу, ви працюєте чудово, крім того, як виявилось при слідстві, ви показали себе по молодечі, ви допомогли вашим товаришам розібратись в наказі як інтелігентніші й свідомі люди. Надіюся, що і далі ви допоможете їм розумною радою та залишитесь такими ж молодцями.

Тої хвилини це була найвірніша й найвідданіша частина, що працювала завжди гарно....

Хвилювання посилювались, скрізь організувались комітети,

але в 34-му корпусі, де корпусний не розгубився і завжди був певний в своїх поступованнях, все проходило спокійно.

Коли струни настроїв натягалися, зворушені комітети іхали до корпусного в піднесеному настрої, але відходили від нього замирені і свідомі, що і в нових обставинах революційної свободи генерал Скоропадський лишався все тією ж людиною без особистих вигід...

Наближався 18 червень 1917 року, коли корпусу було наказано перейти в атаку. Це була найбоєздатніша і військово найвірніша частина на фронті. На неї сильно розраховували.

Але задачу, що стояла перед корпусом, було тяжко виконати, плацдарм для наступу потребував для солідної його підготовки при нормальних обставинах три місяці, ще не був зовсім готовий.

Скоропадський повідомив реляцією, що він розпочне наступ, коли це обов'язково потрібно й необхідно, але, що властиво такий наступ є неможливий.

Приїхав командуючий армією і з ним коло сотні старшин. Відбулася військова нарада. Командуючий армією наказав все ж таки наступати.

Почалось хвилювання. Полки уявляли собою оурхливе море. Генерал на коні врізувався в натовпи вояцтва, говорив, переконував їх годинами, нарешті ширість його промов заспокоїла і на цей раз вояків і успішний наступ відбувся.

Аристократ по вихові, шляхтич по походженню, старшина привілейованих полків, Скоропадський, зіткнувшись з народними масами, можливо вперше зумів підійти до цього народу і виявив вищий дійсний шляхетний аристократизм духу своєю тактовністю й чуттям, але і нарід в свою чергу не лишився перед ним в боргу: він був чи не одиноким вождем-полководцем, якого вояки до кінця по власному почину іменували наперекір революційним наказам - "Ексцеленцією" | в російській мові - "Високопревосходительство" |.

IV. до Гетьманської Булави.

Майже з перших днів революційного перевороту в Росії для кожного, хто любив свій рідний край, ставало ясно, що імперія йде до розпаду.

Беличезний комплекс країв не міг вже управлятись з гнило-

го Петрограду. Павло Скоропадський знав, яких зусиль у системі централізації Російської імперії мала видати її влада, щоби тримати різні, самобутні частини змонтованими в одну імперію. Кожда країна мала свої характерні особливості, потреби й політично-національні питання, яких далі ігнорувати не було можливо. Все частіше й частіше Скоропадський почав задумуватись про свою дорогу, талановиту, багату Україну, що знаходилась в якомусь напівколопському становищу перед Росією.

З Україною, як з такою, давно вже перестали числитися в Петербурзі.

Тепер розклад армії та загроза дальшому існуванню України підказували думку про зручний історичний мент для її відродження та для створення самостійної держави.

Бо ж в історії України було так багато героїчного, а Росія лише приписувала ті славні українські епізоди до своєї історії і не соромилась нечесно ними хвалитися, видаючи їх за свої.

Українські традиції родини Павла Скоропадського, підігріті свого часу його приятелями українцями, прокинулися і заговорили в ньому зо всією яскравістю, так природньо для його характеру.

Як тільки він прийшов до висновку, що лише використанням історично-побутових умов можна спасти Україну, він розпочав обережно українізувати свій корпус. Це сталося вліті 1917 року.

Хоч склад корпусу був різнохарактерний, але це йому легко пошастило зробити. Корпус було названо - "Перший Український Корпус" і завдяки популярності генерала та його особистим позитивним рисам туди скоро потягнувся гарний, здоровий елемент.

В той час, коли Павло Скоропадський ще був командиром Українського корпусу, вільне козацтво, що гуртувалось навколо Полтавця-Остриниці в Білій Церкві, поширило гасло Гетьманщини.

Самостійники-хлібороби, серед котрих розпочався рух, провідники вільного козацтва, починають обмірковувати питання про особу, на яку би можна було покласти достойність персоніфікувати ідею Гетьманщини. Всі міркування згоджувались на особі Скоропадського, як на нащадку видатного Гетьмана України та як на людині чесній, енергійній, з здоровим зміслом та з любов'ю до Ляцьківщини.

6 жовтня 1917 року Скоропадського обрано на становище Військового Отамана Вільного Козацтва, але він ще одночасово лишається в Першому Українському Корпусі.

Колиж частина цього корпусу двинулась до Білої Церкви, то почався наступ більшовиків. Генерал розгорнув корпус на лінії Шепетівки і захистив Київ від навали більшовиків, що сунули з фронту і все нищили та змітали на своєму шляху.

Україна в той час переживала епоху свого національного відродження. Але, крім незначної групи самостійників, більшість українців спочатку революції хотіло ще бачити Україну в складі "вільної" Російської республіки.

Але події російської революції докотились до того, що влада в Росії перейшла до рук більшовиків. Та влада почала нищити Україну як національно так і в економічному відношенні. Тоді в українському суспільстві рух до державної самостійності значно зріс, бо в тому було спасіння Батьківщини від страхіття експериментів нової російської совітської влади.

Повстала Центральна Рада, але вона об'єднувала тільки соціалістичну частину суспільства. Серед членів Центральної Ради зовсім не була представлена основна селянська маса хліборобів, що являється найважливішим елементом України.

Міністерства, створені Центральною Радою, не могли справитись з елементарними умовами організації Української Держави.

Запросивши німців, соціалістична влада Центральної Ради не зуміла виконати взяті на себе зобов'язання, в країні достигала анархія і ніхто не був вдоволений.

Та влада, можливо, захоплювалась найкращими думками, але не могла їх виконати тому, що міркування й обіцянки написані на папері, далеко не завжди можуть дати життя те, чого воно вимагає.

В той тяжкий період генерал Скоропадський весь час працював таємно з гуртом людей, що широкі любив Україну і також як він ліпше розуміли державну справу.

29. квітня 1918. року в Києві відбувався з'їзд хліборобів, куди було запрошено й Павла Скоропадського. Його там чекали і всі почували, що це той єдиний, на кому треба зупинитися.

Все сталося якось само собою, зовсім природньо. Скоропадського проголошено Гетьманом України. Він по проголошенню звернувся з промовою, яку було прийнято з великою радістю.

О четвертій годині дня на Софійський майдан перед собором прибув Павло Скоропадський - тепер Гетьман України. В присутності кількох тисяч народу відбувся молебен, що відслужив в асис-

ті дуківництва єпископ Никодим, намісник Київського митрополита.

Після цього палац Ясновельможного Пана Гетьмана починають відвідувати делегації для його привітання та з проханнями про скоріше створення порядку в Україні.

Переклав Сотник. Ант. Кущинський.

- 0 - 0 -

ДЕРЖАВНИЙ ПРОВІД І ВІЙСЬКО

Часи, коли народи вели війни арміями, що хоч і походили з народу й були його частиною, але мали свій, окремий уклад і окреме життя, часто-густо дуже й дуже ізольоване від життя народу, як такого - такі часи належать безповоротно до минулого. Тепер війни ведуться озброєними народами. Законові війни підлягає в тій чи іншій формі цілий народ, не виключаючи й жінок.

А тому від організації самого народу і його життя та праці залежить у першу чергу його організація для війни, себто організація його в формі армії.

Кожний народ має питому собі форму організації себе, що виходить з його історії та вдачі.

І щоб народ міг легко перейти від своєї мирної організації до боєвої, ця остання має відповідати першій.

Організує народ його правляча верства, так би мовити його національна аристократія, як її називає В. Липинський. Тим методом, яким витворюється ця національна аристократія, визначається тип держави. Метод добору правлячої верстви має вплив на метод добору командної гієрархії в армії.

Щодо розподілу державних форм і відповідних їм типів національної аристократії, В. Липинський визначає таких три: охлократичну, демократичну й класократичну. Кожній з цих форм відповідає й тип армії.

Кожну державу визначають: влада, громадянство й територія.

В залежності від взаємовідносин між двома першими чинниками, визначається і форма державности та її характеристичні риси на даній території.

Такі взаємовідносини є трьох родів, а звідси і три роди державних форм:

1. Державна влада панує необмежено над громадянством - охлократія.
2. Громадянство панує необмежено над державною владою - демократія.
3. Державна влада обмежена правами організованого громадянства, а громадянство обмежене правами верховної державної влади в імя спільної і влади і громадянству свідомості інтересів всієї території - Батьківщини - класократія.

При чому треба зауважити, що неможна говорити про те, який метод добору правлячої верстви й організації народу ліпший чи гірший. Для одного народу в даний момент і за даних обставин може бути ліпшим один, а для другого інший.

Охлократія - охлократична армія.

В охлократичній державі верховна влада намагається об'єднати в собі світську й духовну владу і не припускає ніякої організації громадянства, що могла б мати матеріальну або моральну силу. Свої прерогативи вона переносить на відірвану від землі і продукції, цілком залежну від неї, бюрократичну касту.

Типовою рисою охлократії є розрив між активною меншістю (нац. аристократією) і пасивною більшістю (громадянством); зосередження всіх функцій влади в руках бюрократичних верхів при повній безправности й нелегальности громадської самоорганізації, наслідком чого держава стає антисоціальною, а нація безправною. Щодо самої форми влади, то охлократія найчастіше виявляється в формах абсолютизму, диктатури, а то й просто деспотії. Існування приватної власности при абсолютистичній формі державного устрою все ж не давало охлократії цілковито опанувати громадянством, надаючи йому деяку свободу думання й рухів, але те громадянство, позбавлене можливости самоорганізації, творило з себе так звану опозицію проти бюрократичного держав-

ного проводу.

Скасування приватної власности, віддає все без виїмку громадянство без будьяких застережень у повну й безконтрольну розпорядимість державної влади. Тримати таке громадянство, чи правильніше юрбу рабів, в порядку і послузі можна тільки жорстокими поліційними заходами - сталим доглядом і неминучим за тим терором.

Охлократична національна аристократія, войовнича своєю натурою, розуміє значіння армії, як доброго знаряддя для того щоб здійснювати свої імперіялістичні устремління, цінить її та присвячує їй належну увагу.

Така верства завжди і всюди домагається того, щоб командна гієрархія, як не цілком виходила б з її лав, то принаймні була з нею тісно звязана |приналежність до комуністичної партії|. Цей безпосередній звязок командної гієрархії з відірваною від громадянства кастою є одною з характеристичних ознак всякої охлократичної армії і має свої добрі і свої недобрі сторони. До перших належить певна одноманітність командної гієрархії, а також і той факт, що - в межах правлячої верстви - поповнення командної гієрархії відбувається природнім шляхом.

Охлократична армія може бути цілком обездатною, навіть і грізною силою, але до того часу, поки її тримають у карбах догляду чи терору.

Негативні риси такої армії: при затяжній війні і при великих втратах у командному складі надзвичайно затруднене його поповнення "благонадійним" - з точки погляду влади - елементом; бо прірва між владою і громадянством неминуче переноситься й на командний склад армії та армійську масу.

Чи можлива в Україні охлократична армія? Це залежить від того, чи можливий в Україні охлократичний кастовий лад.

В кожній нації є охлократичні елементи чи такі, що мають нахил до охлократії. Є вони і в Україні. Але в минулій історії України вони ніколи не були здібні перетворитися в самостійну національну аристократію, а навпаки, будучи елементом наливовим, вони мали нахил розвиватися в неукраїнських формах. Їх в силу їхньої слабости, завжди втягала в свій організм Москва. Користуючи з витвореної в себе міцної охлократичної системи, Москва дуже зручно використовувала ці елементи для підбиття широких

територій. Приєднуючи їх до себе, вона ставила перед активними елементами цих територій дилему - або задихнутися в місцевих політичних і соціальних антагонізмах, або вийти на шлях ширшого імперського масштабу. Тому не диво, що поява в Україні охлократичної правлячої верстви завжди означала нахил у бік Москви і відмовлення в тій чи іншій формі, від права на державне існування в ім'я порядку, що його заводила й охороняла московська метрополія.

Зроджений із українських демократичних кіл новітній український націоналізм намагається шляхом раціоналізації національного почуття в формах плеємінно-віроісневідного націоналізму перетворити українську етнографічну масу в свідому своїх завдань націю.

Але з одного боку - він не зможе протистояти охлократизмові пан-російському в умінні правити й організувати бюрократичний апарат, умінні, що віками виковувалось у Московщині і без якого ні одна охлократія існувати не може, з другого - активне виявлення цього націоналізму, замість того, щоб вилікувати так звані малоросійські елементи від їх тенденції до пан-російського охлократизму, відштовхне їх своєю безтрадиційністю і невмінням в обійми московського центру. А це своєю чергою насовує загрозу для самого питання заіснування Української Державности, бо загрожує розбити українське громадянство.

Охлократизм в Україні означає відсутність орієнтації на сукупність її творчих сил, що її ми означаємо тямкою Батьківщина. Охлократизм створює тенденції до діяльності в великому масштабі в широчінь. Це те, що завше до себе вабить активний український елемент, без якого - своєю чергою - не можлива будова Української Державности. Не самі тільки матеріальні користи змушували Прокоповичів, Безбородьків і інших їхати до Петербургу і будувати звідти велику Російську Імперію. Їх вабила широчінь цього завдання, яке розгорталось перед ними. Уникнути цього можна, як вчить нас історія, тільки тоді, коли на місце ідеала охлократичного стане ідеал інший, з амплітудою в височінь - це територіяльне об'єднання і розвиток місцевих творчих і активних сил навколо одного, видого і спільного для всіх символу мавстатичности. Так було за українсько-руських князів, так було за часів Гетьмана Богдана, так було за часу Гетьмана

Павла Скоропадського, себто тоді, коли існувала реальна Українська Держава.

З сказаного видно, що говорити про українську охлократичну армію навіть неможливо, бо така армія на терені українському може існувати або в формі б. царської, або сучасної червоної, або ж у формі отаманської - повстанчої, що буде тільки розбивати та знесилювати українські творчі сили державницького характеру.

Демократія - демократичне військо.

При демократії влада теоретично належить "суверенному" народові, що ніби править через своїх репрезентантів, обраних подачею голосів, фактично ж влада є в руках міжнародного капіталу, бо він є організаційною силою в царині продукції.

Міжнародній капітал не бажає собі нести на своїх плечах весь тягар виконної влади, тому використовує для цього представників здекласованої інтелігенції - професійних політиків, даючи засоби партіям для організації виборів.

Про значіння капіталу в демократичних державах найліпше можна судити з тих сум, що витрачаються на передвиборчі кампанії. Такі великі видатки можна пояснити тим, що тільки при демократичному ладові капітал може користатися тою безмежною свободою, якої він досягає різними способами, а особливо через пресу.

Громадянство при демократії розподілене на дуже велике число партій, з яких кожна намагається здобути для себе більше голосів виборців.

Таким чином тут національна аристократія є свого роду союзом між здекласованою, невойовничою своїм духом інтелігенцією і войовничим, жадібним до нових ринків і збагачення капіталом. Така спілка, здавалось би повна протиріччя, має свій органічний початок у тому, що обидва спільники один без одного існувати не можуть - перша не має матеріальної сили, другий мусить ховати свої цілі з допомогою парламентарної буфони.

У протилежність до армії охлократичної, що має боронити єдину ідеологію, ідеологію своєї правлячої верстви, демократичне військо мусить за чергою служити різним ідеологіям, які за

порядком приходять до влади. Тому, замість того, щоб бути єдино-політичною, як це є в охлократії, вона мусить бути аполітичною.

Як же це досягається?

Насамперед треба знати, що командна армійська гієрархія не може в демократії належати до національної аристократії вже тому, що вона внесла б туди саме дух гієрархічності, чужий для кожної демократії. Звідси відірваність командної гієрархії від національної аристократії і konieczність для неї лавірувати поміж пануючими на той час політичними впливами. Звідси підлезування цієї гієрархії до різних політичних груп, залежно від шансів їх опинитися при владі.

З другого боку відмежування командної гієрархії від національної аристократії і пануючий погляд на армію, як на неминуче зло, створює негативне відношення цієї аристократії до командної гієрархії, бо зріст авторитету її, як в армії, так і серед громадянства, це безпосередня загроза для авторитету самої демократичної національної аристократії [досить вказати хоч би на приклад маршала Ліотея у Франції].

Наслідком цього всього демократична верхівка намагається завжди нівелювати командну гієрархію під один безавторитетний рівень і позалаштунковий протекціонізм, який обертає військову службу в мирний час у факт низчої категорії. Що ж до зв'язку такої командної гієрархії з рядовою масою, то він чисто службовий, формальний. Ці два складки армії не пов'язує між собою ніяка ідеологія, ніякий постійний світогляд, бо сама правляча верхівка в цілому цього світогляду не має.

Все це не заперечує того, що таке військо не може бути безздатним. Але факти говорять за те, що безздатним воно стає тоді, коли під впливом небезпеки демократична національна аристократія відмовляється від своїх пацифістичних методів і застосовує такі, що нічого спільного з демократизмом не мають. Але такий перехід від одних методів до других може бути запізний, а тому може скінчитися катастрофою раніше, ніж зміна методів дасть позитивні наслідки.

На прикладі формування українського війська демократичного типу, справа виглядала цілком інакше ніж з армією охлократичною. Серед української інтелігенції існує цілком вистарчаюча

кількість для одного з складників демократичної правлячої верстви. Проте нема другого важливого складника демократичної національної аристократії - українських представників капіталу.

А це значить, що українська демократична аристократія, не маючи власної матеріальної сили, завше слаба й неминуче у своїй внутрішній політиці шукатиме орієнтації на капітал інтернаціональний та буде йти слухняно на його поведи.

Що до зовнішньої її політики, то вона, шукаючи за співзвучним спільником серед близьких сусідів, як показує наша історія, приходила завше до орієнтації на демократичну Польщу, орієнтації цілковито протибіжної до орієнтації українських охлократичних елементів. Вислід, зафіксований вже не раз історією [Гадяцька умова - Андрусівський мир між Польщею й Москвою, Варшавська умова між У.Н.Р. і Польщею - Ризький мир], поділ України між Москвою і Польщею.

Як же це відбилося б на формуванні української збройної сили? Ясна річ, що за таких умовин це формування приходило б під впливом різних зовнішніх орієнтацій. Але це не все. Вистачає тільки глянути на кордони України з стратегічного погляду, щоб переконатися в тому, що для України потрібна армія, здібна до активної оборони. Але це якраз не відповідає самій природі демократичного війська, яке уявляє собою організм дуже тяжко рухливий, як і самий державний демократичний апарат, котрий її буде. Це цілком підтверджується характером озброєних сил майже всіх так званих демократичних держав світа і методами ведення війни такими державами. Наслідком цього часто густо буває військова поразка такої армії, а то й занепад самої держави. Рятувати можуть не тільки озброєні сили - скільки специфічні риси деяких держав чи їхнє географічне положення. Україна не має в собі ні таких рис ні відповідного географічного положення через те для неї в смертельно небезпечку приводити в бездатний стан армію підчас відступу в глибину власної території чи ще гірше підчас рішучих військових операцій. Цьому явищу можна протиставитися тільки тим, що б мати армію з елітованим згори до низу кадром, який можна в разі потреби швидко розгорнути. Але такий тип армії органічно небажаний для всякої демократії, а особливо для української, бо ос-

тання, наслідком своєї слабости, буде почувати себе зданом на ласку чи неласку цього армійського кадру. Очевидно, що демократія примушена шукати ліків на це в збільшенні не якості, а кількості збройної сили і утримувати вже за мирного часу величезний контингент під рушницею. Але утримувати постійну величезну армію - це значить відривати великі маси продукуючого населення від праці, що дуже шкідливо відбивається на загальному господарському стані.

Конкретизуючи сказане, приходимо до висновку, що організація армії демократичним способом веде до можливості в перші ж дні війни захоплення ворогом життєвих артерій і пунктів на національній території, загрожує цій армії в перший період війни величезними втратами і нарешті дуже дорого коштує державній скарбниці.

Вже коротенький огляд на минулий приклад формування армії українською демократичною владою підчас визвольних змагань, приводить до висновку, що демократичний уряд насамперед дбає про те, щоб на чолі армії не став військовий фахівець, що при певних умовах зможе здобути собі ім'я і авторитет як серед армії, так і серед населення. Це в тих умовах є перший крок до того, щоб замкнути вихід на гору для цілої військової гієрархії, або остання старатиметься від цього позбавитись. Ні, те, ні друге не сприяє зміцненню справжнього військового духу в армії.

Але це може мати ще й інші негативні наслідки. Коли натуральний шлях до розвитку військової гієрархії закритий, то відкривається до цього інший шлях - шлях протекціонізму. В українських умовах це означає зріст отаманії, т. зв збільшення кількості шкідливих з державної точки погляду отаманів, бо в багатьох випадках це люди позбавлені ясної політичної думки та брак цього у них заповнений особистими егоїстичними стремліннями.

Появлення отаманів в Україні, будучи само по собі явищем натуральним, як що розуміти його, як виділення з народніх мас негативних воєвничих елементів, воно стає і ставало негативним і витворювало тип авантюриста, завдяки тим умовам, в яких йому доводилось розвиватись - в умовах відсутності здорової державної концепції і широко розвиненого політиканства, т. то ділання

в різних політичних напрямках в залежності від того, "куди вітер віє".

Лише скеровані на правдивий шлях отамани стратять характерні риси авантюриництва і притягнуть до себе ті елементи, які шукають собі виходу не в пристосованню до різних політичних течій і комбінацій, а по лінії стійкості у певному напрямі і рухові в гору по лінії військової гієрархії.

Класократія - класократична армія.

Державна влада обмежена правами організованого громадянства, а громадянство обмежене правами державної влади во імя спільної і владі і громадянству свідомості інтересів всієї території - Батьківщини - класократія. В цьому випадкові територіяльна спільність і почуття цієї спільності об'єднує в гармонійному співвідношенні всі складники держави. В таких умовах викристалізовується той тип національної аристократії, що ми називаємо класократією. Функції правлячої верстви не бере на себе ані маста, ані демократична інтелігенція, ані плутократія, а лише верства організаторів, що персонально зв'язані з різними галузями праці і духа: думки, землі, вв'язані і обміну, і що виділюється шляхом внутрішньої селекції з кожної суспільної продукуючої групи - класу.

Ця провідна верства - класократична національна аристократія є носієм державної влади і виконавцем державних функцій в силу своєї органічної приналежності до продукуючих, взаємно себе доповнюючих частин нації-класів і сама являється вислідом організації цих динамічних і статичних сил цілої території. Як така, вона може об'єднуватись і групуватись лише навколо такого символу, репрезентуючого єдність, який, завдяки своїй цегітійності, непорушності і маєстатичності, стоятиме вище самих класів.

Завдяки цій своїй властивості, яку можна схарактеризувати поняттям громадськості, класократична національна аристократія не може як оклократія гнобити при допомозі терору те громадянство, до якого вона органічно належить і яке організує. Так само не може вона його анархізувати, розпорочувати і атомізувати, як це робить демократія шляхом проповіді без-

межної свободи ділання і свободи ляцізованої, раціоналістичної думки. Тому вона не стремить до обднання в одних руках влади світської і влади духовної, тоб-то не хоче підпорядкувати владі матеріяльній моральну організацію громадянства - Церкву, рівно-ж не хоче звести Церкву на роль одної з себе взаємно поборючих світських ідеологій.

Оскільки класократична національна аристократія зобов'язана своїм появленням постійній класифікації громадянством його активних творчих сил і покликана не лише правити, але крок за кроком розвивати і удосконалювати саму організацію суспільства, остільки вона вимагає постійного притоку свіжих організаторських сил. Звідси випливає і її роль що до громадянства. Вона має силу своєї консервативної організації і признанням морального авторитету Церкви в справах світських, стримувати активні прогресивні громадські сили, які народжуються і постійно втягають їх в свої ряди і скеровувати їх сили на шлях творчости, а не руйнування того, що вже створене, досягнуте.

Говорячи конкретно, характерними рисами класократичного ладу є: 1| нерозривний зв'язок, який все відновлюється поміж тими, хто править і ким правлять; 2| постійна абсорбація з боку правлячої верстви та її консервативної організації тих активно-творчих елементів, що народжуються в громадянстві, скеровуючи їх по відповідальному шляхові громадської і державної організації; 3| поборювання в межах самого громадянства демократичного індивідуалізму та егалітаризму і нарешті 4| оклократичний метод придушення громадської самодіяльности і демократичний метод "непротивлення злу" - уступають місце творчому змаганню, під сінню одного Символу, одного світогляду, одного спільного напрямку скерування всіх громадських сил, де кожний знаходить місце для приложення своїх творчих індивідуальних здібностей і де вартість кожного міряється не на підставі "благонадійности" або партійної приналежности, лише тим вкладом, який він своєю працею робить в скарбницю спільної організації.

Завдяки такій структурі класократії, взаємовідносини, що зв'язують національну аристократію з командним кадром армії, а цей останній з рядовим її складом - ґрунтовно різняться від

тих, які панують в охлократичних і демократичних державах. Завдяки класократичній структурі держави і громадянства, командна гієрархія тісно звязана не лише з правлячою верствою, але і з самим громадянством і рядовим армейським складом. Ціла армія уявляє собою один живий організм, не лише сама в собі, але у відношенню до держави.

Звичайна річ, що тут не може бути мови за аполітичність армії. Класократична армія є політичною, тоб-то вона має ясний політичний напрям, при чому політичне ділання кожного її члена належить йому через ту класову організацію, до якої він приналежний. Така армія не може бути ані засобом для боротьби з громадянством, ані "необхідним злом", натомість вона є школою для бойовничих елементів всіх класів. Яко така, вона може зайняти почесне місце в державі і стати поважним чинником, що сприятиме зближенню і можливості співробітництва різних елементів громадянства, а тим самим сприятиме розвиткові держави. Оскільки вона збудована на підставах єдності поміж командним кадром і рядовим складом, вона може в цілій своїй сукупності культивувати в собі історичні традиції військового духу і військової честі.

В бойовому відношенню така армія є школою, її можна легко поповнювати не міняючи її обличчя аж до меж вичерпання всіх національних сил цілого громадянства. В цьому полягає її перевага над арміями іншого типу. Можна сказати, що порівнюючи з усіма типами армії - лише армія класократична здібна під час війни розгорнутися в озброєну націю.

Аналізуючи моменти існування Української Державности, приходиться переконатись, що цим моментам відповідало існування на Україні класократичної національної аристократії, звичайно в тих формах, які відповідали тогочасним історичним умовам. Як в княжий так і в гетьманський період правляча верства була здібною до організації громадянства, посідаючи матеріальну силу і позбавленою стремління до поневолення. Ці початки державного класократизму остільки вкорінені в Україні і сполучені з уявленням власної державности, що і в 1918 рік не являється винятком. Партиїні об'єднання, як "Спілки" всякого роду, відразу уступили місце органічним об'єднанням, як тільки на чергу дия прийшло питання Української Держави й її упорядкування.

В 1918. році рiшаючу ролю вiдiграли органiчнi сполучення по способу продукцiї i працi - хлiборобськi, робiтничi, духовенства, промисловi i т. п., до яких, за винятком робiтничих, поставилась в опозицiю українська свiдома iнтелiгенцiя, за-мiсть того, щоб направити всi свої зусилля до викристалiзування в цих органiзацiях iдеї Української Державности. Те, що цi органiзацiї не знайшли самi в собі можливостi до по-лагодження внутрiшнiх своїх антагонiзмiв | як це було в хлiборобському класовi |, як i те, що частина їх вагалася стати обома ногами на ґрунт державної незалежности України, цiлком не пiречить нашому твердженню, Це говорить лише за те, що - поперше були ще дуже сильнi тi розвiдуючi впливи, якi приносять з собою кожна революцiя, а тим бiльше соцiальна, по-друге ще дуже слабо було розвинене серед цих сил почуття необхiдностi iти своїм власним державним шляхом i нарештi те, що українська "свiдома" iнтелiгенцiя не зумiла виконати свого обовязку.

Якi-ж наслiдки має приход до влади класократичної нацiональної аристократiї?

Перш за все така нацiональна аристократiя, що сама посiдає матерiальну силу i володiє засобами продукцiї, та несучи в собі територiальне об'єднуюче начало, зможе взяти на свої плечi тi зусилля, якi потрібнi народу, щоб осягти здiйснення його найвищих нацiональних iдеалiв. Це дозволяє їй органiзувати космiчнi | природнi | угруповання, якi повстануть з диференцiяцiї продукуючих творчих сил нацiї - хлiборобiв, робiтників, iнтелiгенцiї i iнших, а не грати на охлократичнiй або демократичнiй клявiятурi механiчних подiлiв i антагонiзмiв, дiлячи нацiю на ворожi один одному окреми елементи по соцiальнiй чи полiтичнiй лiнiї, чим завжди досягалось лише розпорощення Нацiї i її ослаблення. В цьому процесi органiзацiї космiчних явищ витворюється той тип продуцента-войовника, появлення якого так само необхiдне для класократичного ладу, як виховання в пролетарiятовi "майстрiв i мистцiв революцiї", за чим в свiй час сумував Ленiн. Але Ленiн мусiв черпати з мертвої теорiї, тодi як класократична аристократiя може черпати з живого джерела iсторичної традицiї та патрiотизму.

Не будемо тут повторювати тих властивостей, які має класократична армія і відмітимо лише ті переваги, які вона може дати. Перш за все класократична армія, в якій є зв'язок поміж правлячою верствою, командною гієрархією і рядовим складом може бути, зредукована в мирний час до постійного залізного кадру, що в часи війни можна розгортати в озброєну націю. Тим самим є змога не відривати в мирний час від праці велику кількість населення, а в часи війни мати настільки численну армію, що зможе боронити і дуже несприятливі кордони. Це настільки важна справа, що перед нею відступать на задній план всі інші. Крім того, треба мати на увазі ще те, що класократія завше спирається на власні сили нації. Це дозволяє втягати до складу армії без шкоди для неї всі ті елементи, які в разі орієнтації на Польщу "тягтимуть до Москви", а в разі орієнтації на Москву, "тягтимуть в бік Польщі".

Врешті ще одну дуже важну перевагу має класократична армія, особливо, коли взяти під увагу переходовий мент, коли формування збройної сили провадиться в обставинах війни. Як вже було сказано вгорі, класократична армія є армією політичною і тому всі частини, які-б формувались підчас переходового періоду, мусять мати певний політичний напрямок.

При розгляді справи формування збройної сили демократичними методами було вказано на два дуже небезпечні моменти, по-перше постійний страх правлячих кіл перед зростом авторитету провідників війська і по-друге одночасний з цим зріст отаманії. В даному разі, коли військова гієрархія буде політичною, зріст її авторитету не може уявляти собою небезпеки для тих, хто стоїть на чолі держави і загрожувати державному ладові, бо кожний військовий матиме змогу підійматися по щаблях військової гієрархії так високо, як на це дозволяють його хист і здібности. Що-ж торкається отаманії, то ця, політичність, тобто визнання над собою вищого, непорушного Символу мусить у великій мірі обмежити можливости до властивих для отаманії політиканства і авантюрицтва. Крім того ці умови притягають в ряди війська той воєвничий, але осідий продукующий елемент, який знайде вихід для своєї активності в місцевих формуваннях. Елементів таких в Україні досить - з них повстала козацька старшина. Але без переведення в життя типу класократичної армії, це є неможливе.

